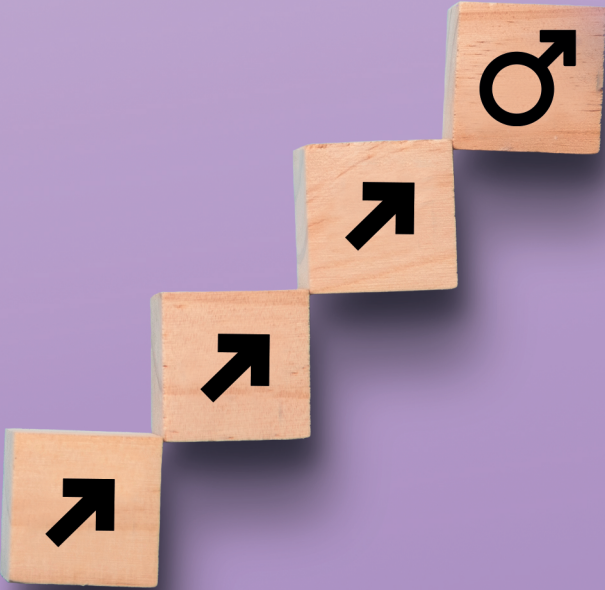

EŞCİNSELLİK VE CİNSEL KİMLİK GELİŞİMİ

İnsan Cinselliği Dergisi Komisyonu

AY!K
KİTAP

EŞCİNSELLİK VE CİNSEL KİMLİK GELİŞİMİ

İnsan Cinselliği Dergisi Komisyonu

Aydına Yayıncılık Ltd. Şti.
Ayvansaray Mah. Hoca Çakır Cad. No: 26/1 Fatih / İstanbul
Yayınevi Sertifika No: 50129

EŞCİNSELLİK VE CİNSEL KİMLİK GELİŞİMİ
İnsan Cinselliği Dergisi Komisyonu

Çeviri: Ebru Sofi

ISBN: 978-605-71741-2-3?????
Birinci Baskı: Temmuz 2022, İstanbul

Tüm hakları saklıdır.

Kitapta bulunan bütün isimler, paylaşımların gizliliğini korumak üzere değiştirilmiştir. Bu kitap bilgi amaçlıdır. Profesyonel tıbbi yardım amacı taşımamaktadır. Kitabın yazarı ve yayıncısı bu kitaptaki bilgilerin kullanımından ötürü ortaya çıkabilecek doğrudan veya dolaylı herhangi bir sorumluluğu kabul etmemektedir.

Copyright©2022, Ayık Kitap

Baskı: Step Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 45522

İçindekiler

Yayıncı Ön Sözü.....	5
Ne Genler Ne de Seçim: Eşcinsel Çekim Çoğunlukla Çevresel Faktörlere Karşı Benzersiz Bir Reaksiyondur	
Neil E. Whitehead	7
Optimal Çocuk Gelişimi İçin Çift Cinsiyetli Ebeveynlik	
A. Dean Byrd.....	45
Erkeğin Kendi Cinsel Kimliğini Oluşturmadaki Katkısı	
Joanna Szydlowska, Jozef Szopinski.....	67

Yayıncı Ön Sözü

Joseph Nicolosi, Benjamin Kaufman ve Charles Socarides tarafından kurulan Ulusal Eşcinsellik Terapi ve Araştırma Derneği'nin geleneğini sürdüren Terapötik Seçim ve Bilimsel Bütünlük İttifakı'nın resmi yayını olan İnsan Cinselliği Dergisi, özelde cinsel yönelim ve cinsel kimlik odağında genelde insan cinselliği alanında bilim dünyasına ve topluma yönelik bilgi paylaşımına adanmış bilimsel bir dergidir. Derginin birincil hedefi bu alanda düşünsel çığır açan araştırmaları paylaşmaktır.

İnsan Cinselliği Dergisi, istenmeyen eşcinsel çekim yaşayan ve/veya kendi biyolojik cinsiyeti, cinsel kimliği ve değerleri arasında çatışma yaşayan bireylere yönelik çalışmalara özellikle önem göstermektedir. Eşcinsellik konusunda söylenmeyenlerin, dile getirilmeyenlerin, baskılananların, tecrit edilenlerin ve alternatiflerin sesi olmayı amaçlayan dergi, politik ve ideolojik baskılara karşın eşcinsel çekiminden memnun olmayanlara ve konunun ilgisine esasında başka bir ihtimalin mümkün olduğunu gösteren araştırmalara ve terapötik rehberliğe bilimin ışığında öncülük ediyor.

İnsan Cinselliği Dergisi hak sahibi David Pruden onayıyla yayınlanan bu seride, derginin önde gelen kuramsal ve uygulamalı çalışmalarını siz kıymetli okuyucunun istifadesine sunmaktan memnuniyet duyuyoruz.

Ayık Kitap

Ne Genler Ne de Seçim: Eşcinsel Çekim Çoğunlukla Çevresel Faktörlere Karşı Benzersiz Bir Reaksiyondur

Neil E. Whitehead*

* Hiroshima Üniversitesi, Radyasyon Biyolojisi ve Tıp Araştırma Enstitüsü, Kasumi 1-2-3, Hiroshima 723-8553, Japonya. *Yazışma Adresi: N. E. Whitehead, 54 Redvers Drive, Lower Hutt, Yeni Zelanda, 5010. E-posta: whiteh@paradise.net.nz*

Öz

Bu makalede, eşcinsel çekimin (EÇ) büyük oranda ne genetik (zayıf ile orta etki) ne de doğrudan paylaşılan ortamdan (çok zayıf) kaynaklanmadığını, ancak paylaşılmayan birçok bireysel olay ve reaksiyondan kaynaklandığını ve bunların hiçbirinin toplam etkilerin küçük bir azınlığından fazla olmadığını ve paylaşılan ortama verilen farklı tepkiler olabileceğini vurgulamak amacıyla en kapsamlı yedi ikiz kaydı çalışmasından yararlanılmıştır. İkiz çalışmaları tüm etkileri (bilinen ve henüz bulunamayan) ve etkilerin aralarındaki etkileşimleri özetlemektedir, dolayısıyla paylaşılmayan faktörlerin önemi hakkındaki sonucun, gelecekteki biyolojik veya sosyal nedenler üzerine yapılan araştırmalarla değişmesi olası değildir. Erkekler ve kadınlar için ortak genetik ve çevresel faktörlerin ortalama genetik yüzdeleri sırasıyla %22 ve %33'tür ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermez. Neredeyse kesinlikle maksimumdurlar, daha fazla araştırma ile yarı yarıya azalmaları muhtemeldir. Paylaşılmayan çevresel epigenetik nedenlere (çevreden etkilenen genetik ifadeye) dair son bulgular, genetik etkinin yine abartılmış olabileceği sonucunu doğrulamaktadır. Bilinçli yönelim seçimi de belirgin değildir; yetişkin cinsel seçimi (örneğin, heteroseksüel eş seçimi) için bile şans daha baskındır. Cinsel yönelimin gelişimi için (ilk çekim hissi deneyiminin yaş ortalaması 10), bilinçli seçim çok sıra dışı bir olay olmalıdır.

Giriş

Son elli yılda, eşcinsel çekimin (EÇ) neden kaynaklandığı sorusu üzerinde uzun tartışmalar başlamıştır; genler gibi doğum öncesi faktörlerden mi yoksa ailenin yetiştirme tarzı gibi doğum sonrası faktörlerden mi olduğu soruları sorulmuştur. İki öncü grup, esas olarak biyologlar (genetik nedenlere inananlar) ve psikologlardı (çevresel nedenlere inananlar). Bu makalenin amacı, idiosinkratik (kişiye özgü) faktörlerin hem doğum öncesi hem de ebeveynle ilgili (çevresel) faktörleri gölgede bıraktığına dair kanıtlar sunmaktır. Bu makale, EÇ'nin çoğunlukla ne doğuştan ne de doğrudan bir yetiştirme veya sosyal faktör meselesi olmadığını, daha ziyade kişisel deneyimlere verilen benzersiz tepkilerden kaynaklandığını öne sürmektedir. Bu sonucun gelecekteki araştırmalarla değişmesi muhtemel değildir.

Muhtemelen EÇ ile bağlantılı çoğu sosyal faktör üzerinde yapılan bir çalışma, genel EÇ'nin yalnızca küçük bir yüzdesinin herhangi bir spesifik etki ile açıklandığını, ancak birlikte ele alındığında ergenler üzerindeki tüm etkilerin oldukça önemli görüldüğünü bulmuştur (Bell, Weinberg ve Hammersmith, 1981). Daha sonra yapılan bir çalışma bu bulguları doğrulamıştır (Van Wyk & Geist, 1984). Bu nedenle, bir bütün olarak sosyal/ailesel faktörler oldukça anlamlı olmasına rağmen, bireysel olarak anlamlı değildi. Araştırmalar, EÇ'ye giden birçok yol olduğunu ve herhangi bir faktörün bireylerin sadece küçük bir azınlığını etkilediğini göstermiştir. Açıkçası, bazı bireysel faktörler (cinsel istismar gibi) ilgili bireyler için çok

önemliydi. Bell, Weinberg ve Hammersmith (1981) daha sonra tamamen hatalı bir şekilde EÇ'nin çocukluktan itibaren bir kişide sabit ve kalıcı olduğunu belirtmişti; başka bir deyişle, çocukluk EÇ'sinden ergen EÇ'sine ve yetişkinliğe kadar bir "izleme" vardı. Bu nedenle, bir bütün olarak önemli sosyal etkilere ilişkin bulgularının sadece istatistiksel bir yapay olgu olduğu sonucuna vardılar.

Buldukları en önemli tek etki çocukluk çağı cinsiyetinden yakınma olmuştur. Bugün anlaşıldığı gibi tam Cinsel Kimlik Bozukluğu'ndan çok daha zayıf kriterler kullanıldı, ancak "en önemli" tek etki olarak bile, vakaların sadece %12'sinde yetişkin EÇ'ye yol açtı; zayıf bir etki.

Literatür daha sonra yanlış bir şekilde Bell, Weinberg ve Hammersmith'in (1981) çalışmalarının sosyal faktörlerin EÇ üzerinde genel bir etkisi olduğunu kanıtladığını belirtmiştir. Bunun yerine Bell vd. *bireysel* faktörler için çok fazla önem gösterememiştir. Bu, gelecek bir makalede (hazırlık aşamasında) daha derinlemesine tartışılacaktır.

Bireysel sosyal etkiler için orta düzeyde sonuçlarına tepki gösteren Bell, Weinberg ve Hammersmith (1981) (gerçek kanıt olmadan) biyolojik faktörlerin baskın olabileceğini düşündü. Grup, sadece kendi verilerinden varyansın baskın bir parçası olabilecek olası bir şans rolü hakkında bile konuşmadı. Bununla birlikte, mevcut makale, ikiz çalışmalarını kullanarak, şansın (paylaşılmayan çevresel faktörler) gerçekten baskın olduğunu ve biyolojik faktörlerin (genetik faktörler gibi) EÇ gelişimindeki varyansın %20'sinden daha azına katkıda bulunabileceğine işaret etmektedir.

Bu makaledeki argüman, paylaşılan sosyal faktörlere karşı düzensiz (benzersiz) bireysel tepkilerin EÇ'nin nedenleri olarak önemli olduğunu öne sürerek diğer bazı çelişkili bulguları (sosyolojik çalışmalarda EÇ gelişimi için zayıf sosyal faktörler

gösteriliyor, ancak *bireysel* klinik çalışmalarda güçlü faktörler bulunuyor) uzlaştırmaya çalışır.

EÇ'ye katkıda bulunan çeşitli olası ilişkisel biyolojik faktörlerle ilgili birçok ikiz-olmayanlar çalışması 1981 makalesini takip etmiştir (Blanchard, 2008; Kraemer, Noll, Delsignore, Milos, Schnyder ve Hepp, 2006). Ancak sonraki çalışmaların hiçbiri EÇ'nin çoğunu açıklayabilecek evrensel bir biyolojik faktör bulamadı. Bu tür biyolojik odaklı makalelerin çok sayıda olması (sadece PubMed'de yılda yaklaşık iki düzine), biyolojik faktörlerin yüzeysel olarak güçlü bir etkiye sahip olması gerektiği şeklinde görünüyor. Bununla birlikte, üst üste çakışma, sinerjistik (diğerinin etkisini artıran) veya rakip etkiler olabileceğinden, ikiz çalışmalarda olduğu gibi net bir ölçü tercih sebebidir. Bu makale, ikiz çalışmaları hesaplamalarının, (henüz bulunmamış olanlar da dahil olmak üzere) tüm biyolojik faktörleri sadece zayıf ile orta bir etki olarak gösterdiğini işaret etmektedir.

Bu makalede tek yumurta ikizleri mz (monozigot), çift yumurta ikizleri ise dz (dizigotik) olarak tanımlanacaktır.

EÇ Etkilerine Çeşitli Katkıların Bir Ölçüsü Olarak İkiz Çalışmaları

İkiz çalışmalarında merkezi bir kavram, genetik, paylaşımlı doğum sonrası ortam ve paylaşımsız doğum sonrası ortamın (özgün deneyimler veya paylaşımlı deneyimlere verilen benzersiz tepkilerin) bağıl katkısını hesaplayarak popülasyondaki bir şeyin (EÇ gibi) çeşitliliğini açıklamaktadır.

Aynı zamanda ruh hastası olan tek yumurta ikizleri üzerinde, Kallmann'ın 2. Dünya Savaşı sonrası ilk EÇ çalışmaları gerçekleştirildi (Kallmann, 1952a; Kallmann, 1952b). Bu çalışmalar, %92'lik bir oranın (bazen alıntılanan %100 oranında ziyade) EÇ ile uyuştuğunu göstermiştir. Bu bulgular, muhtemelen kıs-

men çok belirsiz ve anekdotal EÇ tanı kriterleri nedeniyle, sonraki örneklerde asla tekrarlanmadı. Mz uyumu, ikiz çalışmaların basitleştirilmiş bir biçimidir ve yalnızca paylaşılan ve paylaşılmayan faktörleri karşılaştırır. Uyum Kallmann'ın iddia ettiği kadar yüksek olsaydı, bu, paylaşılan faktörlerin (genetik ve/veya aile faktörleri) EÇ gelişimini çok güçlü bir şekilde etkilediği anlamına gelirdi. Sonraki çalışmalar bu bulguyu desteklememiştir.

Daha sonraki çalışmalar hem mz hem de dz ikizlerinde uyum karşılaştırması üzerine klasik ikiz araştırma desenini takip etmiştir. Mz ikizlerindeki uyum genetik etkiyi gösterir ve dz ikizlerindeki uyum ortak genetik olmayan etkilere olanak sağlar. Mz ve dz ikizlerinin uyumu arasındaki fark ne kadar büyük olursa, genetik etki de o kadar büyük olur. EÇ araştırması, bir gönüllü veya “kartopu” sistemi tarafından gey/lezbiyen/biseksüel (GLB) topluluktan alınan örnekleri kullanmıştır, ancak yeni milenyumun başında bu tür çalışmaların, benzer mz ikizlerinin kamuya açık bir konuda çalışmalar için gönüllü olma eğiliminde olduğu ve farklı mz ikizlerinin bu eğilimi göstermediği bilinen genel probleme maruz kaldığı gösterilmiştir (Kendler ve Eaves, 1989). Sonuç olarak, araştırmacıların mümkün olduğunu düşündüğünden çok daha yanlılık içeren bulgulara ulaşıldı. Bu erken çalışmalardaki yaklaşık %50'lik genetik etki fraksiyonunun artık genel olarak önemli ölçüde şişirilmiş olduğuna inanılmaktadır; ancak, maalesef, halen alıntılanıyor. Bu makale (esas olarak 2000 yılından bu yana ikiz araştırmaları takip ederek) gerçek cevabın muhtemelen %20'nin altında olacağını gösterecektir. Diğer bir deyişle, en az on yıldır EÇ üzerindeki genetik etkilerin çok az olduğunu biliyoruz.

İkiz oldukları için gönüllü olarak kayıt yaptıran ikiz kayıtlarına dayanan EÇ çalışmaları, muhtemelen “kartopu” sisteminin çok daha az yanlılık oluşturur. Bununla birlikte, böyle bir kayıttan gelen uyumlu ikizler (özellikle mz ikizleri) hâlâ

orantısız bir şekilde temsil edilebilir; ikiz kayıt defteri üyeleri-
ni kullanan anketlere katılmak herhangi bir ikiz için zorunlu
değildir ve uyumlu ikizler aşırı gönüllü olma eğilimindedir.
Bu yanlılığın kapsamı iyi bilinmemektedir, ancak Kendler,
Thornton, Gilman ve Kessler (2000) ve Bailey, Dunne ve Mar-
tin (2000)'deki EÇ sonuçlarının karşılaştırılmasıyla görüldüğü
gibi muhtemelen minimaldir. Bu çalışmalardaki EÇ sonuçları
çok benzerdi, ancak ilki özgün bir tarafsız ulusal anketi ve
ikincisi bir ikiz kayıt defterinden alındı. İskandinav ülkeleri-
nin son derece iyi belgelenmiş sağlık sistemlerinden olanlar
gibi nüfus çalışmaları, tüm ikizleri yanlılık içermeden kayde-
decek, ancak cinsel yönelimleri tek başına kaydetmeyecektir.
Bu çalışmalar bile yine de katılımcıların rızasıyla özel anketle-
re ihtiyaç duymaktadır ve bu da aşırı gönüllülük yoluyla yan-
lılık oluşturabilir.

EÇ'nin Modern İkiz Kayıt Çalışmaları

İlk ikiz kayıt çalışmaları o kadar az sayıda ikiz içeriyordu ki,
bu makale onun yerine en büyük örnekleme sahip olan büyük
kayıt çalışmalarına yoğunlaştı. Bu büyük çalışmalar ve menşe
ülkeleri arasında Buhrich, Bailey ve Martin (1991), Avustral-
ya; Hershberger (1997), Amerika Birleşik Devletleri; Bailey,
Dunne ve Martin (2000), Avustralya; Kendler, Thornton, Gil-
man ve Kessler (2000), Amerika Birleşik Devletleri; Bearman
ve Brueckner (2002), Amerika Birleşik Devletleri; Santtila,
Sandnabba, Harlaar, Varjonen, Alanko ve von der Pahlen
(2008), Finlandiya; Langstrom, Rahman, Carlstrom ve Lich-
tenstein (2010), İsveç; ve Alanko, Santtila, Harlaar, Witting,
Varjonen, Jern, Johans, von der Pahlen ve Sandnabba (2010),
Finlandiya bulunmaktadır. Birkaç bin ikiz çift üzerinde yapı-
lan çalışmaları bulmak artık oldukça yaygın ve referans alınan
son altı çalışma genellikle 2000 öncesi çalışmaların toplamın-
dan bireysel olarak daha büyüktür.

Çeşitli EÇ ölçümleri kullanılmıştır. Bununla birlikte, artık hataların o kadar büyük olduğunu biliyoruz ki, EÇ'yi oluşturması için bir çekim, fantezi veya davranış kriterinin kullanılıp kullanılmadığının bir önemi yoktur. Sonuç olarak, mevcut makalede herhangi bir ayırım yapılmamıştır.

Bu makale, bir süredir neyin örtülü olduğunu vurgulamaktadır: EÇ, genetik faktörlerin önemli ancak orta düzeyde olduğu diğer birçok özellikte (Turkheimer, 2000) görülen aynı genel örüntüyü izler; her iki ikizi etkileyen doğum sonrası faktörler (yetiştirme tarzı gibi) görünüşte daha az önemlidir (genellikle sıfır etkiye oldukça yakındır) ve paylaşılmayan faktörler (genellikle paylaşılmayan çevresel faktörler olarak tanımlanır) genellikle toplam varyansın %50'sinden daha önemlidir (=etkiler, yaklaşık), bu da paylaşılmayan faktörlerin genelde orta ile güçlü bir etkisi olduğu anlamına gelir.

Psikologlar, genel ikiz çalışmalarında aile etkisinin genellikle çok küçük olduğu yönündeki iddialara açık bir inançsızlık ve düşmanlıkla tepki verdiler, çünkü bireylerle olan klinik deneyimleri açıkça tam tersini gösteriyordu. Karşılaştıkları bireyler, geçmişlerindeki çeşitli sıra dışı olaylardan derinden etkilenmişlerdi. Çatışma, her grup tarafından incelenen örnekler çok farklı olduğu için ortaya çıktı. Kliniklerde yüksek düzeyde kendi kendini seçen bireyler, bir sürekliliğin en uç noktalarında bulunanlara benzer özelliklere sahiptir, ancak bu özelliklerin prevalansı genellikle dikkatle seçilmiş popülasyona dayalı sosyolojik örneklemin özellikleriyle çok az bir ilişki gösterir. Bu nedenle her iki sonuç da çelişkili olsa da, tüm popülasyondan veya bireylerden oluşan her iki örneklem için doğrudur (Whitehead, 1996). Bu makalede açıklandığı gibi, klinik çalışmalar, tanımlanan küçük örnekleme kesinlikle meydana gelen bireysel psikolojik mekanizmalar hakkında benzeri görülmemiş ayrıntılar vermektedir. Öte yandan, anketler büyük bir ortalama verir; ortaya çıkan mekanizmalar genellikle oldukça

ilgi çekici değildir ve önemli bir ayrıntı zenginliğini gizler. Bir dereceye kadar ikiz çalışmaları ikinci tuzağa düşmüştür.

Bununla birlikte, çatışmanın bir diğer önemli çözümü çocukların benzer yollardan değil, farklı yollardan ortak aile faktörlerine tepki verdiklerinin keşfedilmesiydi (Plomin & Daniels, 1987). Büyük oranda bireysel bir tepki vardır, bu nedenle klinisyenlerin gözlemleri çalıştıkları kişiler için geçerlidir. Ancak bu aynı zamanda, paylaşılan deneyimlere (örneğin bir ailede) verilen *yanıtların* çoğunlukla paylaşılmadığı anlamına gelir. Başka bir deyişle, bazen aynı aileden iki çocuk aynı ortama farklı tepkiler verir. Deneyimlere yönelik kişisel algılar ve bu deneyimlere yönelik müteakip yanıtlar, eşcinsel çekim gelişmesinde kilit faktör olarak görülmektedir.

Bulgular

Bu makale, Kendler, Thornton, Gilman ve Kessler'in (2000) (sonuç diğerleri gibi olsa da) erkek ve kadınlardan elde edilen sonuçları birleştirmek zorunda kalan titizlikle rastgele ikiz çalışmasını kullanmamaktadır. Bu makale, Bearman ve Brueckner (2002) tarafından yapılan ergen anketini de kullanmaz, çünkü ergenler arasında yıldan yıla büyük bir EÇ ölçüm sorunu ve muazzam bir değişkenlik vardır (Igartua, Thombs, Burgos ve Montoro, 2009; Savin-Williams ve Ream, 2007).

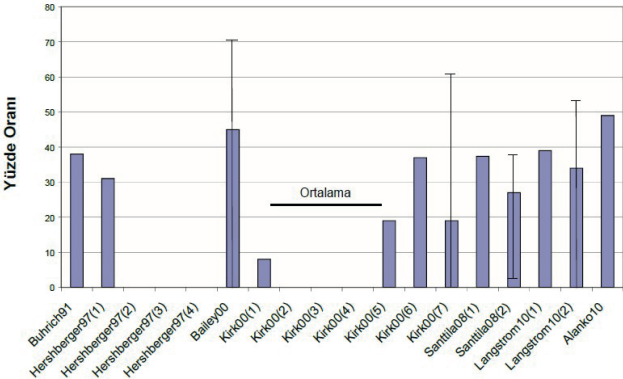
Santtila, Sandnabba, Harlaar, Varjonen, Alanko ve von der Pahlen (2008) anketi 2.334 çift ikiz içeren en büyük anketti. Langstrom, Rahman, Carlstrom ve Lichtenstein (2010) tarafından yapılan ikinci en büyük anket gibi, nispeten tarafsız bir örneklem sağlayarak İskandinav sağlık kayıtlarını kullandı.

Bulgular: Hesaplanan Genetik Fraksiyonlar

Erkekler için şekil 1'deki ortalama $\%(22\pm20)$ olup, hata standart sapmadır. Sonuçları çekim veya davranışla sınırlayarak

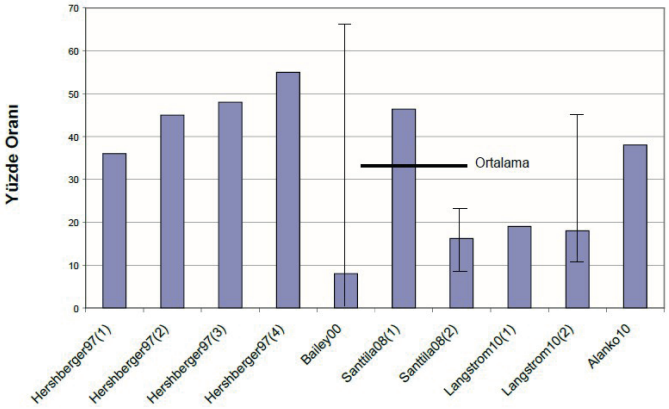
bunun yeniden hesaplanıp hesaplanmadığı istatistiksel olarak fark yaratmadı. Bu nedenle tüm anketler karma hale getirilmiştir.

Hatalar çok büyüktür. Standart hata (sonucun sıfırdan ne kadar uzak olduğuna dair bir ölçüm) %4'tür, bu nedenle sonuç sıfırdan uzaktır ve gerçektir, ancak %22'lik bir genetik fraksiyon zayıf olarak kabul edilir. Geleneksel olarak, ikiz literatüründe, %25, %50 ve %75'i, doğal matematiksel ilişkiye dayanarak sırasıyla zayıf, orta ve güçlü olarak kabul edilir, çünkü 0 bir ilişki değildir ve %100 tamamen genetiğin egemen olduğu bir ilişkidir. %25 ile %50 arasında bir sonuç orta düzey olarak kabul edilir.

Şekil 1. Çeşitli ölçümlerle erkek EÇ'sinin genetik katkısına ilişkin tahminler. Seçilen çalışmalar için tipik %95 hata çubukları verilmiştir. Histogram çubuğunun olmaması sayısal sonucun sıfır olduğu anlamına gelir. Referanslar ve ölçüm temeli: Buhrich, Bailey ve Martin (1991) Çekim + fantezi + temaslara. Hersherberger (1997) (1)-25 yaşından sonra yaşanan çekimler; (2)-25 yaşından büyük EÇ partnerleri; (3)-Cinsel yönelim (eşcinsel, biseksüel, heteroseksüel); (4)-Aynı, ancak modelleme kapsamında kardeşler de vardı. Bailey, Dunne ve Martin (2000)- Cinsel yönelim: Kirk, Bailey, Dunne ve Martin (2000)(1)-Şimdiki eşcinsel çekim (EÇ) duyguları; (2)-Son 12 ay içindeki EÇ partnerleri; (3)-Fantezi;

(4)-Cinsel yönelim; (5)-Bugüne kadarki yaşamı boyunca bir veya daha fazla kez çekim hissetmek; (6)-Şimdiki Fantezi (EÇ teması fikrine karşı heyecan veya tiksime); (7)-Bugüne kadarki yaşamı boyunca EÇ partnerleri; Santtila, Sandnabba, Harlaar, Varjonen, Alanko ve von der Pahlen (2008) (1)-EÇ dahil olma potansiyeli (fantezi); (2)-Son 12 ay içindeki EÇ partnerleri; Langstrom, Rahman, Carlstrom ve Lichtenstein, (2010) (1)-Ömür boyu süren herhangi bir EÇ partneri; (2)-Şuana kadarki EÇ partnerleri; Alanko, Santtila, Harlaar, Witting, Varjonen, Jern, Johansson, von der Pahlen ve Sandnabba (2010)- libido derecesine göre normalleştirilen çekim + partnerler.

Şekil 2. Kadın EÇ'sine genetik katkının tahminleri. Şekil 1 ve Kirk, Martin ve Bailey (2000) için referanslar.

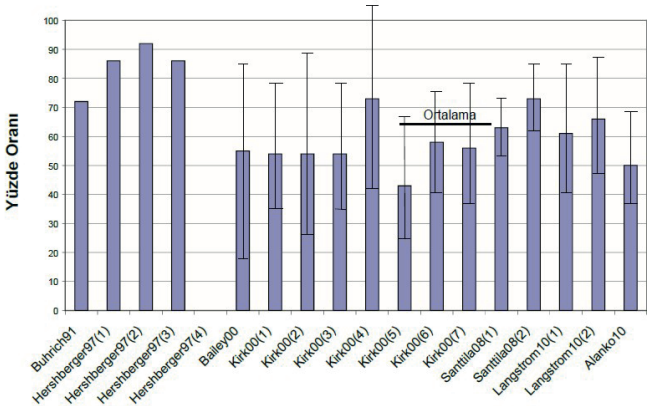
Şekil 2'deki ortalama (33 ± 16)% olup standart hata %5'tir. Yani kadın EÇ'sindeki genetik katkının kabaca tahmini %33'tür. Sonuç sıfırdan uzak ve gerçektir, ancak gücü sadece orta düzeydir.

Farklı araştırmacı gruplarından elde edilen sonuçlar genellikle hata içinde aynıdır. Ancak, diğer özelliklerle ilgili klasik ikiz çalışmalarıyla karşılaştırıldığında, hatalar endişe verici derecede büyüktür; bu, popülasyondaki EÇ'nin istatistiksel dağılımı biçiminden kaynaklanan bir sonuçtur.

Bu kadar çok EÇ çalışmasında bile, istatistiksel hatalar hâlâ o kadar büyüktür ki, erkekler ve kadınlar için iki yüzde arasında istatistiksel olarak önemli bir fark yoktur. Erkekler ve kadınlar için genetik içeriğe göre ortalama rakamlar (sırasıyla %22 ve %33) hâlâ daha sonraki teknik ekte açıklanan sorunlara tabidir, bu da onların maksimumun çoğulu olduğunu ve daha fazla araştırma ile azalacağına neredeyse kesin olarak gösterecektir. Çalışmalarda yer alan ortak çevresel faktörler, sıfırdan ayrı tutulamaz ve burada grafik halinde verilmez. Daha önce de dile getirdiğimiz gibi, bu muhtemelen bir yanılsamadır; ikiz çalışmalarda genellikle paylaşılmayan çevresel etkilere katkıda bulunurlar.

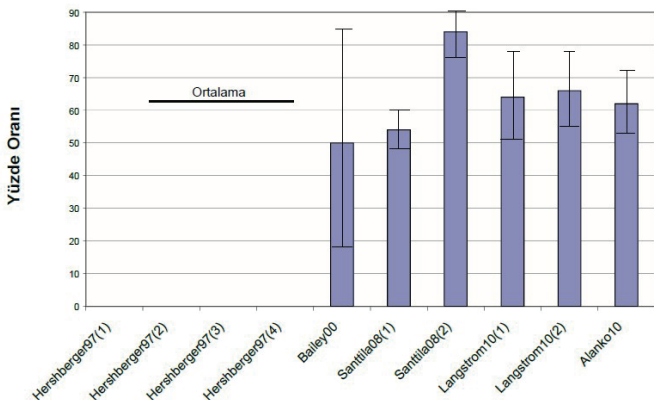
Bulgular: Paylaşılmayan Çevresel Etkiler

Aksine, paylaşılmayan çevresel fraksiyonlardaki hatalar çok daha küçüktür. Şekil 3 ve 4, EÇ'nin paylaşılmayan çevresel fraksiyonunu göstermektedir.

Şekil 3. Erkek EÇ için paylaşılmayan çevresel fraksiyon. Hershberger (4) bulgusu eksik değildir, ancak sıfırdır. Hata çubukları %95 güven aralığıdır, ilk çalışmalar için mevcut değildir. Referanslar Şekil 1'deki gibidir.

Ortalama $\%(64\pm14)$ ve bağıl standart sapma genetik fraksiyon tahminlerinden çok daha düşüktür. Bu orta derecede mutlak bir tahmindir.

Şekil 4. Kadınlara yönelik ikiz çalışmalarından elde edilen paylaşılmayan çevresel fraksiyon. Referanslar ve ölçek şekil 2 ile aynıdır. (Hershberger makalesinde paylaşılmayan ortam için kadın verileri yoktur, sadece genetik fraksiyon için veriler vardır).

Ortalama $(63\pm12)\%$ olup, istatistiksel olarak erkekler ile aynıdır.

Tartışma

Genetik fraksiyon için nispeten düşük sonuçlar, genetik olarak programlanmış ergenlik olaylarıyla büyük bir karşıtlık oluşturmaktadır. İkiz çalışmaları pubertal olaylar üzerindeki çok güçlü genetik etkiyi $\%90$ olarak ortaya koymaktadır (Silventoinen, Haukka, Dunkel, Tynelius ve Rasmussen, 2008). Bu, EÇ'nin $\%22$ ve $\%33$ 'lük ortalamalarından çok daha yüksektir. Herhangi bir genetik programlamanın derecesi, EÇ için ergenlikten çok daha az olmalıdır. $\%63$ ile $\%64$ arasında he-

saplanan paylaşılmayan çevresel katkı orta ile güçlü düzeydedir. Daha fazla araştırma ile artması muhtemeldir.

Paylaşılmayan Ortamı Neler Oluşturur?

Geleneksel ikiz çalışmalarından, dolayısıyla, özetle EÇ'nin ağırlıklı olarak (%63) bir mz ikizini etkileyebilecek ancak diğerini etkilemeyecek türden düzensiz, benzersiz faktörler tarafından üretildiğini buluyoruz.

Bu nedenle, çalışmaların önemli bir sonucu, paylaşılmayan ortam fraksiyonunun her zaman genetik fraksiyonun iki ile üç katı ve çok daha küçük hatalara sahip olmasıdır. Paylaşılan ortam fraksiyonları çok düşüktür, sıfırla tutarlıdır, ancak bahsedildiği gibi, bu makale paylaşılan ortama karşı değişen tepkilerin aslında bireyler için çok önemli olduğunu göstermektedir.

Paylaşılmayan ortam karakteristik olarak anlaşılmazdır, çünkü düzensizdir. Paylaşılmayan ortam üzerine yapılan genel araştırmaların neden bu kadar verimsiz olduğunu açıklayan anketlerde yakalanması çok zor olan muhtemelen çok sayıda bireysel deneyim ve faktör vardır. Turkheimer (2000), 1987 yılından beri bu etkilerin sadece %2'sini oluşturan araştırmalara atıfta bulunmaktadır. Bununla birlikte, sosyal olarak problemli davranışlar üzerine yaptıkları çalışmada, Rodgers, Rowe ve Li (1994) çok daha büyük bir oranı açıkladılar; paylaşılmayan ortamı evin farklı şekilde deneyimlenen özelliklerine atfettiler, bu nedenle bazı araştırmalar başarılı oldu.

Paylaşılmayan ortam birkaç bileşen içerir: (a) EÇ'nin olası ölçüm hatası; (b) biyolojik rastlantısallık; (c) bir mz ikizini etkileyen ancak diğerini etkilemeyen farklı rastgele olaylar; ve (d) farklı rastgele psikolojik reaksiyonlar.

Yetişkinlerde EÇ'nin ölçüm hatası muhtemelen ikizlerin psikiyatrik çalışmalarına göre çok daha azdır ve bu koşullarda

tanı koymak zor olabilir. Hata muhtemelen “paylaşılmayan çevresel” fraksiyonun büyük bir oranı değildir.

Gen ekspresyonunda bazı doğal rastlantısallıklar vardır. Gen ekspresyonu mükemmel bir kurmalı sistem gibi değildir; koşullara veya zamanın belirli bir noktasına bağlı olarak genlerin ekspresyonunda “kısa devre” veya varyasyon içerir (Bar- Even, Paulsson, Maheshri, Carmi, O’Shea, Pilpel ve Barkai, 2006). Ayrıca yumurta ve spermi oluşturan mayozdan sonra kromozomlar rekombine olduğunda da rastlantısallık vardır (Coop, Wen, Ober, Pritchard ve Przeworski, 2008). Bu rekombinasyon olayları rastgele hatalara yol açtığı için, kusurlu olabilir.

Bu, bireysel olarak hayvanları indirgenemez bir şekilde birbirinden farklı kılar; ancak, birçok araştırmacı homojenlik için üretir ve ortamın tamamen standartlaştırılmasını sağlar. Bu etki uzun yıllardır bilinmekte ve kafa karıştırmaktadır. Örneğin, laboratuvar sıçanlarının üreme kolonileri, ne kadar doğuştan olursa olsun, her zaman önemli ölçüde değişken ağırlıklı sıçanlar içerir. Aynısı klonlanan hayvanlar ve dolayısıyla insan ikizler için de geçerlidir.

Rastlantısallık kategorisi içinde “epigenetik” farklılıklar üreten diğer ilginç mekanizmalar yakın zamanda ortaya çıkmıştır; genler üzerindeki çevresel etkileri içeren bu faktörler, teknik ekte daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Bu biyokimyasal bağlantılı rastlantısallık, varyansın paylaşılmayan çevresel olarak kabul edilen kısmına katkıda bulunur. Şu anda bunun ne kadar büyük bir yüzde olduğunu bilmiyoruz.

Bir mz ikizini etkileyebilecek ancak diğerini etkilemeyecek farklı rastgele olayların bazı örnekleri (özellikle erkekler arasında) erkek cinsel istismarı, zorbalık, eşcinsel pornografiye maruz kalma, eşcinsel deneyimlerle ilgilenen biriyle karşılaşma ve karşı cinsle karşılaşmalar sırasında kötü deneyim yaşa-

mayı içerebilir. Sadece azınlık bireylerde, herhangi bir faktör EÇ'nin gelişmesi için önemli bir neden olacaktır. Bununla birlikte, genel olarak, özellikle cinsel nitelikte sıra dışı bir olay, diğer deneyim türlerinin rutin yıllarından daha ağır basabilecek biçimlendirici bir etkiye sahiptir.

Paylaşılmayan ortam, bireysel çocuklar aynı aile ortamına veya dinamiklere farklı tepki verdiğinde ortaya çıkabilir. Örneğin, tek yumurta ikizleri aynı sınıfa farklı tepkiler verir (Oliver, Pike ve Plomin, 2008). Bailey ve Pillard (1995), aynı EÇ uyumlu olmayan ikizlerin bazı çocukluk algılarında farklılık gösterdiğini bulmuşlardır. Tek yumurta ikizleri aile dinamiklerini de farklı şekillerde yanlış algılayabilir. İkiz çalışmalarında paylaşılan ortam için düşük değerlere bakıldığında, aynı ortama verilen bu farklı tepkiler rastgele fraksiyona baskın bir katkıda bulunabilir.

Tüm bu rastgele faktörler, her EÇ vakasının neredeyse benzersiz bir geçmişe sahip olmasının muhtemel olduğu anlamına gelir, ancak bazı yaygın temalar var olabilir.

Olası Bir Faktör Olarak Seçim

Kasıtlı kişisel seçim, EÇ'de yer alan kendine özgü, düzensiz faktörlerden biri midir? Bu pek olası görünmemektedir, ancak araştırma sonuçları kamusal alanda tartışıldığında EÇ ile ilişkili olası bir sorun olma eğiliminde olduğu için burada gündeme getirilmektedir. Diğer ikiz çalışma özelliklerinin çoğuna halk tarafından aynı tür ilgi gösterilmeyecektir. Seçimin olağan yetişkin anlamına sahip olup olmadığı, ilk çekim yaşı ile ilgili olarak ele alınmalıdır.

Birçok makale, aynı veya karşı cinsiyete ilk çekim yaşının (1 sigma hatası ile) eşcinsel çekimi için $10.9 \pm 4.5y$ ve heteroseksüel çekim için benzer bir $10.3 \pm 4.8y$ olduğunu göstermektedir (Hamer, Hu, Magnuson, Hu ve Pattatucci, 1993; Whitam

ve Mathy, 1986; D'Augelli, Grossman, Salter, Vasey, Starks ve Sinclair, 2005; Floyd ve Bakeman, 2006; Floyd ve Stein, 2002; Grossman, 2008). Standart sapma son derece geniştir ve programlanmış biyolojik olaylar önemli ölçüde daha küçük bir standart sapmaya sahiptir (makale hazırlık aşamasındadır). Yirminci yüzyılın sonunda atıfta bulunulan çalışmalar yayınlandığında, aynı veya karşı cinse olan ilk ilgi ergenlikten yaklaşık iki yıl önce ortaya çıkmış olduğu görüldü. Ergenlikten sonra, çekim daha açık bir şekilde cinselleştirilir ve GLB olarak tanımlama genellikle ergenlik döneminde gerçekleşir. On yıldan önce cinsel tercihle ilgili kasıtlı seçimler muhtemelen oldukça düzensiz ve olgunlaşmamış vaziyettedir.

Bir yetişkin olarak net seçim söz konusu olduğunda bile, rastgele faktörlerin genetik unsurlardan daha önemli olabileceğine dair kanıtlar vardır. Bu nedenle, heteroseksüel çekim (HÇ) eş seçimi ve seçilen eşlerdeki benzerlikler üzerine yapılan çalışmalarda, eş özellikleri üzerindeki genetik etki %34 genetik ve %54 rastgele faktörler (davranışsal genetikte bilindik örüntü) nedeniyleydi (Philippe ve Ann, 2005). Kişisel olarak çekici bir eş bulmak için önemli derecede şans etkisi olabileceğini kolayca hayal edebilirsiniz.

Bu durumda bile, "seçim" şans tarafından gölgelenir. HÇ'yi inceleyen başka bir makale, en çok tercih edilen aşk tarzlarının veya romantik çekim biçimlerinin genetik bileşeninin sıfır olduğu, paylaşılan ortamdan küçük ile orta düzeyde bir katkı olduğu ve paylaşılmayan ortamdan %61 ile %85 arasında değişen çok büyük bir katkı olduğu sonucuna varmıştır (Waller ve Shaver, 1994). Seçimi inceleyen bu makalelerin her ikisinde de paylaşılmayan ortam baskındı.

Eş seçimi muhtemelen yaşam kararları arasında kasıtlı seçimin en güçlü örneklerinden biridir; ancak yukarıda görüldüğü gibi, güçlü bir rastgele bileşeni bile vardır. Çocuklar için, bu tür kasıtlı seçim fikri daha da az uygulanabilir. On yaşında

kasıtlı seçimi içeren herhangi bir önemli yaşam kararını düşünmek zordur. Muhtemelen vakalar mevcut olsa da o yaşta EÇ veya HÇ hakkında kasıtlı bir seçim yapan ve olayı ve süreci daha sonra tanımlayabilecek herhangi bir birey bulmak çok nadir olmalıdır. Bir partnerle yaşama kararını açıkça tanımlayabilen çoğu yetişkinin aksine... Bu, kasıtlı seçimden ziyade benzersiz faktörlerin çocuklar arasında en güçlü olması gerektiği anlamına gelir.

EÇ'lilerin evrensel deneyimi, onu ne kasıtlı olarak seçtikleri ne de başlangıçta memnuniyetle karşıladıklarıdır; gerçekten de EÇ erken intihar girişimlerinde önemli bir faktördür. Benzer şekilde, HÇ'lilerin deneyimi, *seçim* teriminin herhangi bir sağduyu kullanımında kasıtlı olarak onu seçmediklerini, sadece o sırada en iyi görünen şekillerde yaşamın koşullarına tepki verdikleridir.

Bailey'e (1995, s. 103) göre, "Eşcinselliğin 'biyolojik' mi yoksa 'özgürce seçilmiş' mi olduğu tartışması belki de biyoloji tartışmasının en yaygın ve en az üretken versiyonudur." Mevcut analiz, idiyosinkratik faktörlerin her ikisi üzerindeki baskınlığını vurguladığı için bu faktörlerin sonucunu güçlü bir şekilde desteklemektedir.

EÇ'nin Düşük Genetik Etkisinin Başka Üç Sonucu

Genetiğin EÇ'de düşük bir etkiye sahip olduğunu gösteren üç sonuç daha vardır. İlk olarak, ikiz çalışmalardan gösterildiği gibi, EÇ'nin gelişimi *alışılmadık* bir şekilde düzensiz paylaşılmayan faktörlere bağlıdır. Genetik fraksiyon, diğer özelliklere kıyasla normalden çok daha düşüktür; örneğin, bir psikolojik bileşen tipik olarak %50'ye yakın fakat daha azdır. EÇ için yüksek düzeyde düzensiz paylaşılmayan faktörler, EÇ'nin genellikle bazı acımasız deterministik süreçlerle üretildiği yönündeki yaygın ancak bilgisiz varsayıma tamamen aykırıdır. Bu, EÇ ikizinin EÇ'nin genetik bir kökene sahip olması gerek-

tiği konusunda ısrar ettiği uyumsuz mz ikiz çiftinin anekdotu ile örneklendirilmiştir (Bailey, 1995).

İkincisi, ikiz veriler, şu anda bilinsin veya bilinmesin, paylaşılan tüm ve düzensiz faktörlerin etkilerini özetlemektedir. Yediden fazla büyük çalışmadan sonra, geleneksel ikiz çalışma yöntemleriyle tahmin edildiği gibi genetik, paylaşılan ve paylaşılmayan etkilere uyum yüzdeleri ve tahmini katkıların büyük faktörlerle değişmesi olası değildir. Bu nedenle, halihazırda bilinen veya gelecekte keşfedilecek bazı genetik veya paylaşılan sosyal faktörlerin genel popülasyon için EÇ'nin baskın bir nedeni olarak gösterilmesi neredeyse imkansızdır. Bunun bir örneği olarak, tüm genetik ve sosyal faktörlerin birlikte erkek mz ikizleri için düşük bir %11 ikili uyum ürettiği vurgulanmaktadır (Bailey, Dunne ve Martin, 2000). Bu tür tüm paylaşılan faktörler, özellikle birden fazla varsa, bireysel düzeyde nispeten zayıf veya orta düzeyli etkiler olarak sınıflandırılmalıdır. Bu, şu anda yürütülen tüm çeşitli araştırma süreçlerinin nihai sonucu olmalıdır. Bunların hepsi ilgi çekicidir, ancak baskın bir neden bulamayacaklardır. Zaten bu sonuca sahibiz: paylaşılmayan faktörler baskındır.

Üçüncüsü, paylaşılan ortama atfedilen etki için düşük sonuçlar, her ikiz için ortak olan ebeveyn faktörlerinin çoğunlukla sorumlu olmadığı sonucuna yol açar. Başka bir deyişle, ebeveynlerin kendilerini doğrudan bir çocuktaki EÇ'den sorumlu tutması akıllıca değildir. Bunun yerine, EÇ genellikle tüm çocuklar tarafından paylaşılan faktörlere (aile faktörleri dahil) özgü olgunlaşmamış tepkilerden kaynaklanmaktadır. Paylaşılmayan faktörler, çocuğun deneyimlerine ilişkin algılarını ve bu deneyimlere verdiği bireysel tepkileri içeriyor gibi görünmektedir. Bell, Weinberg ve Hammersmith'in (1981) çalışmasının bir sonucu, EÇ varyasyonunun %70'inin sosyal faktörler tarafından açıklanmaması olmuştur. Bu makale, benzer bir fraksiyonun rastgele faktörler olduğu, ancak paylaşılan sosyal

faktörlere karşı değişen tepkileri gizlediği sonucuna varmaktadır.

Otis & Skinner (2004), hangi gelişimsel faktörlerin EÇ'liler için en azından bir miktar algılanan öneme sahip olduğunu incelemişlerdir. Katılımcıların çoğu, genellikle Bell, Weinberg ve Hammersmith (1981) tarafından kullanılan türde, önceden seçilmiş bir listeden bir veya daha fazla faktörün en azından bir kısmını destekleyebildi. Anket, birçok katılımcının birden fazla nedenin söz konusu olabileceğini düşündüğünü göstermektedir.

Psikolojik özelliklere genetik katkıları hakkındaki modern araştırmalar, her biri çok küçük bir katkıda bulunan birçok genin dahil olduğunu göstermektedir. EÇ'ye yapılan rastgele katkıların da aynı şekilde çok yönlü olması ve (bazıları bazı bireylerde güçlü bir etkiye sahip olsa da) her birinin küçük bir etkiye sahip olması muhtemel görünmektedir.

Sonuç

Bu makalenin başlığı ne genlerin ne de (kasıtlı) seçimin EÇ'den doğrudan sorumlu olmadığını belirtmiştir. Şans olayları ve kendine özgü bireysel tepkiler baskındır ve bu durum, modern örnekleme tekniklerini kullanan neredeyse tüm ikiz anketlerde gösterilmiştir. Mevcut zayıf ya da orta düzeyli tahminler (erkekler için %22, kadınlar için %33) tüm ortak doğum öncesi biyolojik etkiler daha fazla araştırmayla önemli oranda azalacaktır (bkz. teknik ek). Paylaşılmayan etkiler için hem erkekler hem de kadınlar için mevcut %63'lük oldukça güçlü tahminin, daha fazla araştırma ile buna bağlı olarak artması muhtemeldir. LeVay'ın (2010) "genler cinsel yönelim üzerinde her ne kadar baskın olmasa da önemli bir etkiye sahiptir" (s. xv) şeklindeki ikiz çalışmalarından türetilen ifadesi, anlamlılık aralığının alt kısmı olarak yorumlanmalıdır.

Hesaplanan düşük genetik fraksiyon nedeniyle, insanların ağırlıklı olarak “bu şekilde doğmadığını” söyleyebiliriz; aslında, EÇ, doğum öncesi ön(ceden) programlamanın göreceli eksikliğinin iyi bir örneğidir. Bununla birlikte, EÇ’nin temel çekim bileşeni ortalama olarak on yaşında mevcut veya yok denecek kadar azdır. Bu sebeple köken açıklamaları çocuklukta daha erken ve doğum sonrası yaşlara odaklanmalıdır. Bu çekimin gelişimi ve cinselleştirilmesi kesinlikle daha sonraki yaşlarda gerçekleşir.

EÇ için doğum öncesi nedenler hakkında birçok araştırma yapılmıştır ve hâlâ da yapılmaktadır. Bu, kendi içinde mantıklı bir araştırmadır, ancak bu makaledeki ikiz verilere göre, iki tek yumurta ikizini benzer şekilde etkileyebilecek herhangi bir bulgu, toplam sebepler açısından sayısal olarak küçük olacaktır. EÇ ayrıca genellikle kasıtlı bir seçim meselesi gibi görünmemektedir, çünkü paylaşılan ortama karşı farklı tepkiler çok genç meydana gelir; olgunlaşmamış tepkiler, bilgilendirilmiş yetişkinlerden çok daha düzensiz ve çeşitlidir.

Yıllar önce, Kinsey ve arkadaşları, aynı cinsiyetten bir partnerle cinsel deneyimlere erken başlanmasının temelde rastgele bir olay olduğunu söylemiştir (Kinsey, Reichert, Cauldwell ve Mozes, 1955, Bickham, O’Keefe, Baker, Berhie, Kommor ve Harper-Dorton, 2007’de belirtildiği gibi). Haklı olabilir.

Teşekkür

Yazar, Profesör Masaharu Hoshi’ye ve Hiroshima Üniversitesi Radyasyon Biyolojisi ve Tıbbi Araştırma Enstitüsü personeline, 2005’ten 2007’ye kadar bir dizi misafir profesörlük sırasında gösterdikleri misafirperverlik ve destek için minnettar olduğunu ifade eder.

Teknik Ek

Bu ek, genellikle oldukça teknik olan ancak entelektüel tartışmanın önemli bir parçasını teşkil eden ve daha da önemli hale gelecek olan faktörlerin tartışılmasını içerir. Onlar makalenin ana gövdesindeki sonuçların oldukça muhafazakâr olduğunu iddia etme eğilimindedirler.

Epigenetik

Epigenetik, çevrenin gen ekspresyonunu nasıl etkilediğini açıklayan yeni ortaya çıkan bir araştırma akımıdır. Genlerin insan özelliklerini deterministik, otonom bir şekilde kontrol etmesi basitçe yanlıştır. Bu, ana metinde açıklanan ikiz çalışmaları üzerinde potansiyel bir etkiye sahiptir. Doğuma yakın dönemde mz insan ikizlerinde gen ekspresyonunun sadece %4 farklı olduğu gösterilmiştir; daha sonra epigenetik etkilere bağlı olarak daha belirgin farklılıklar ortaya çıkmaktadır (Fraga, Ballestar, Paz, Ropero, Setien, Ballestar, . . . Esteller, 2005). Farklılıklar beş yaşına kadar daha belirgindir (Mill et al., 2006) ve yaklaşık 4 faktörle yaşlılığa doğru artmaya devam etmektedir. Bu epigenetik etkiler farklı EÇ sonuçlarına katkıda bulunabilir, ancak bu farklı EÇ sonuçları, çevre aktif olarak katkıda bulunan bir faktör olduğunda, doğumdan sonra ortaya çıkacaktır. Bu farklılıklar genetik ön programlamanın herhangi bir etkisini azaltacaktır.

İkiz Çalışması Analizinin Varsayımları

İkiz çalışmaları için kurallar vardır ve bunları ihlal etmek neredeyse tüm durumlarda çok yüksek değerde genetik bir bileşene yol açar. Bu makale, EÇ ikiz çalışmalarında kuralların sıklıkla ihlal edildiğini ve bunun da tahminde önemli ölçüde yüksek değerlere sahip genetik fraksiyonlarla sonuçlandığını

iddia etmektedir. Bu makale ayrıca araştırmacıların yapabilecekleri birçok faktörü kontrol ettiklerini kabul etmektedir.

İkiz çalışmalarının eşcinsellikle ilgili sonuçlarında doğru olması için şunları göstermeleri gerekir:

1. Mz ikizleri çalışmaya dz ikizlerinden daha yüksek oranlarda gönüllü olmadılar ve mz ikizleri özel cinsel anketleri cevaplamak için alışılmadık bir isteklilik göstermediler (Bu “gönüllü hatası/yanlılığı” etkisi psikolojik çalışmaların sorunlarından biridir).
2. Aileler gerçekten bir çift ikize aynı şekilde davranırlar (“paylaşılan ortamlar” veya “eşit ortamlar” varsayımı).
3. Eşcinsellik popülasyonda istatistiksel olarak “normal” bir dağılıma (çan eğrisi) sahiptir.
4. Genler ve çevre arasında etkileşim yoktur.
5. “Eşcinsel geni” olan insanlar çok nadiren “eşcinsel geni” taşıyan başkalarıyla birlikte olurlar.
6. İkizler birbirlerini taklit etmezler; özellikle, tek yumurta ikizleri birbirlerini eşcinsel olmaya teşvik etmezler (“ikiz ortam” etkisi).
7. İkiz olmaları dışında, ikizler nüfusun geri kalanına çok benzerdir (başka bir deyişle, fiziksel olarak aynıdırlar ve yaklaşık %1’i sadece eşcinseldir).
8. Hesaplamalar, kardeşler, ebeveynler ve diğer akrabalar hesaplama modeline dahil edildiğinde genetik olarak tutarlı sonuçlar vermelidir.
9. Bir mz ikizinin bağımsız bir plasentaya sahip olup olmadığı veya bunu ikizle paylaşıp paylaşmadığı sonuçlarda bir fark yaratmaz.

Bu Kurallar İhlal Mi Edildi?

1. Gönüllü yanlılığı modern ikiz kayıtlar kullanılarak en aza indirilmiştir (ancak tamamen kaldırılmamıştır). İkizler bir anketin EÇ bölümünde yer almayı reddettiğinde başka bir çarpıtma türü ortaya çıkabilir. Bu tür ikizler daha muhafazakâr olma eğilimindedir ve muhtemelen daha az eşcinseldir. Bu faktörlerin her biri, görünen genetik içeriği yüksek değerde tahmin etme eğilimindedir.
2. Aileler her bir ikize aynı şekilde davranır. Ebeveynler tarafından verilen bakım, bir erkek veya kız kardeşe verilen bakımdan oldukça farklı olarak deneyimlenebilecek güçlü bir bireyselleştirilmiş bakım anlamına gelir. Bu, EÇ’de farklılığa yol açabilir. Ancak aslında çocukların kendine özgü tepkileri baskın olursa, bu çok önemli bir faktör olmayabilir.
3. Normal dağılımlara uyulur. EÇ kesinlikle popülasyonda normal bir dağılıma sahip değildir ve büyük hata aralıklarına neden olan da budur. Bu matematiksel çarpıtmaların son noktası, çok yüksek bir “genetik” katkı sonucu üretmektir. Santtila ve meslektaşları buna matematiksel olarak izin vermeye çalıştılar ve başarılı olduklarına dair kanıtlar sundular (Santtila, Sandnabba, Harlaar, Varjonen, Alanko ve von der Pahlen, 2008). Ancak hesaplanan genetik fraksiyonlar, buna izin vermeyen diğer yazarlarınkilerle hemen hemen aynıydı. Bu ya bu küçük bir etkidir ya da sonuçlara başka belirsizlikler hakimdir.
4. Kalıtım ve çevreye uygun bir bakış açısı vardır. Muhtemelen ikiz çalışmalarına yöneltilen en önemli eleştiri, kalıtım ve çevreyi insan gelişimi sırasında etkileşime girmeyen tamamen ayrı etkiler olarak ele almalarıdır. Genlerin ürettiği etkiler ile çevre arasında bir etkile-

şim var mı? Tabii ki var. Bir ikiz çalışmada genlerin ve çevrenin etkileri arasında etkileşim varsa, hesaplanan genetik katkıyı yapay olarak yükseltme etkisine sahiptir (Eaves, Last, Young ve Martin, 1978; Eaves, Eysenck ve Martin, 1989; Lathrope, Lalouel ve Jacquard, 1984). Araştırmacılar genellikle kalıtımın ve çevrenin etkileşime girmediği fikrini çok eleştirir: “Belirli bir pratik durumda...modelin gerçekçi olduğuna... gerçekten inanır mıyız? Cevap hayırdır” (Goodall, 1990, s. 133). Yani, bu etkileşimler kesinlikle vardır. Bir örneğe bakalım. Bir kişi genetik olarak eşcinsel olmaya eğilimli olsaydı, onu cinselliğini ifade etmeye teşvik eden bir ortam (örneğin, eşcinsel porno izlemek veya eşcinsel erkeklerden cinsel olarak yakınlaşma görmek) üzerinde herhangi bir etki yapar mıydı? Tabii ki yapar. Genlerin ve çevrenin etkileşimi kesinlikle söz konusudur. Ancak sonuçları her zaman çok ciddi bir şekilde etkilemeyebilir. Avustralya EÇ çalışmasında (Kirk, Martin ve Bailey, 2000) araştırmacılar bunu özellikle test ettiler ve sadece güçlü bir şüphe olduğuna dair net bir kanıt bulamadılar. Ayrıca, EÇ dışı çalışmalarda gen-çevre etkileşimi belirgin olduğunda, ancak sadece küçük bir etkiye sahip olduğunu söylemek de uygundur (Eaves, Last, Young ve Martin, 1978; Eaves, Eysenck ve Martin, 1989). Bu olasılık rahatsız edicidir, çünkü kolayca gözden kaçan bir etkidir.

5. “Eşcinsel geni” veya genleri olan insanlar, bu geni veya genleri olmayanlarla evlenme olasılıklarından daha fazla mı evlenme eğilimindedir? Bu kadar net bilinen genler yoktur (Mustanski, DuPree, Nievergelt, Bocklandt, Schork ve Hamer, 2005) ve bu nedenle bunun önemli olması muhtemel değildir. Fakat bu etki var olsaydı, burada bahsedilen diğer tüm faktörlerin tersine

etki yaratırdı; genlerin katkılarını hafife alırdı (Waller, Kojetin, Bouchard, Lykken ve Tellegen, 1990).

6. İkizler eşcinsel gelişimde birbirlerini taklit etme eğiliminde midir? İkizler kesinlikle birbirlerini taklit ederler (örneğin, antisosyal davranışta ve doğrulukta veya yalan söylemede birbirlerini taklit ettikleri bilinmektedir; Eaves, Last, Young ve Martin, 1978). Eşcinselliğin gelişiminde de aynı şeyin olabileceği oldukça akla yatkındır. İkizler genellikle alışılmadık derecede yakın bir bağa sahiptir, içten bir şekilde paylaşırlar ve birbirlerini pekiştirirler, özellikle de özdeşlerse. Bu çevresel faktörler, tek yumurta ikizlerinde daha yüksek düzeyde eşcinselliğe yol açarak genetik içeriğin daha yüksek görünmesini sağlayabilir. Birbirleri üzerindeki etki, EÇ hakkında konuşmaktan keşfedici seks hakkında konuşmaya kadar değişebilir. Hershberger (1997), örnekleminde mz ikizlerinin EÇ'lerinin oluşumunda gerçekten birbirlerini etkilediğine dair istatistiksel kanıtlar bulmuştur.
7. İkizlerin genel popülasyona tamamen benzediği oldukça şüphelidir. Ortalama olarak hayata diğer bebeklerden daha küçük başlarlar ve sekiz yaşına kadar daha az sözel ve sosyal becerileri vardır (Powers ve Kiely, 1994). İkizler arasındaki çocuk istismarı oranı, genel nüfusa göre yaklaşık üç kat daha yüksektir (Nelson ve Martin, 1985). Okullarında, sosyal ölçeğin en alt kısımlarında yer alma eğiliminde olan bu bireyler, genellikle okul arkadaşlarının sataşma ve alay etmesine maruz kalırlar. Genç erkek ikizlere genellikle "yumuşak"* (Winestone, 1976) denir ve muhtemelen daha sonra eşcinselliğin en güçlü yordayıcılarından biri olan çocukluk çağı cinsiyet uyumsuzluğuna ilişkin öz algılarına katkıda bulunur.

* Metinde "fairy" olarak geçmektedir.

İkizler birbirlerine o kadar iyi ve yeterli arkadaşlardır ki bireysellikleri ve cinsellikleri hormonal nedenlerden ziyade sosyal nedenlerden dolayı tamamen gelişmeyebilir. Örneğin, bazı çalışmalar, Avustralyalı ikiz çalışmasında bu etkiye rastlanmasa da bekar olma olasılıklarının bekar olmayanlara göre daha yüksek olduğunu göstermiştir. İkizler arasında kendi kendini değerlendiren EÇ'nin %3,1'lik genel oranı, genel Avustralya popülasyonunda bağımsız prevalans anketindeki %1,8'lik orandan daha yüksekti (Bailey, Kirk, Zhu, Dunne ve Martin, 2000). Diğer araştırmalar da EÇ'nin ikizler için genel popülasyondan biraz daha yüksek olabileceğini göstermektedir. Özetle, çeşitli nedenlerden dolayı cinsel anketler için biraz şüpheli bir popülasyondur.

8. Kardeşlerin dahil edilmesi EÇ ikiz çalışmalarında çelişkili sonuçlar vermiştir, bu diğer özelliklerden daha kötüdür. Santtila ve meslektaşları, araştırmaları için “tek değişkenli ve iki değişkenli geleneksel-aile senaryolarını kategorik verilere yerleştirme girişimlerinin başarılı olmadığını” belirtmektedir (Santtila, Sandnabba, Harlaar, Varjonen, Alanko ve von der Pahlen, 2008, s. 103). Başka bir deyişle, değiştirilmiş bir ikiz araştırma modelinde ikiz-olmayan kardeşleri dahil etmek, yorumlanamayacak veya belki de çelişkili sonuçlar verdi. Kendler ve meslektaşları, kardeşler modele dahil edildiğinde genetik fraksiyonda bir azalma bulmuşlardır (Kendler, Thornton, Gilman ve Kessler, 2000). Bunun yanı sıra Hersberger (1997) ise sonuçlanan hiçbir genetik etki bulamamıştır. Bu durum, tüm bu EÇ ikiz çalışmalarında kullanılan geleneksel genetik modelde temel bir sorun olabileceğini ve daha fazla araştırma yapılması gerektiğini savunmaktadır. Bu, genetik etkisi yerine, kardeş sosyal etkisine işaret etme eğilimindedir.

9. Geleneksel ikiz çalışmalarında, genetik fraksiyon muhtemelen plasentanın gen ekspresyonu üzerindeki bir etkisi nedeniyle (mz ikizlerinin anne karnında paylaşılan bir plasentaya sahip olup olmadığı veya dz ikizlerin yaptığı gibi ayrı plasentalara sahip olup olmadıkları) daha da yüksek değerde tahmin edilmektedir. Mz ikizler ikisine de sahip olabilir ve bu bir fark yaratır. Çığır açan bir makalede, Kaminsky ve meslektaşları ikizler arasındaki gen ekspresyonunda yaklaşık 6.000 farklılık üzerinde çalıştılar (Kaminsky, Tang, Wang, Ptak, Oh, Wong, . . . Petronis, 2009) Bir plasentayı paylaşan ikizler beklenenden çok daha fazla benzerdi. Bunun nedeni, aynı kan kaynağının hem ikizler hem de ikizlerin hücrelerinden geçerek diğerine ulaşmasıdır. Paylaşılan plasentalar, mz ikizlerinin belki %25'inde görülür. Her iki tür mz ikizini de birleştiren ortalama, genetik teorisinin mz ikizleri için ideal olması gerektiğini söylediğinden daha benzer. Bunun etkisi, geleneksel ikiz yönteminin bağlı olduğu mz ve dz ikiz uyumu arasındaki farkı yapay olarak artırmak ve dolayısıyla genetik fraksiyonu abartmaktır. Mz plasenta etkisi için bir tolerans payı verilmesi gerektiğini varsayarsak, bunu hesaba katmanın tüm özellikleri için ortalama etkisi, genetik fraksiyonun %15 oranda çok yüksek olmasıdır (Kaminsky, Tang, Wang, Ptak, Oh, Wong, Petronis, 2009); oldukça önemli bir etki. Bu EÇ için de geçerli midir?

Yukarıda bahsedilen EÇ ikiz çalışmalarının bazılarında, mz ikizlerinin geleneksel genetik teoriyi mümkün kılması gerekenden daha fazla benzer olduğu zaten biliniyordu. Bu, mz aşırı benzerliği nedeniyle genetik fraksiyonun aşırı tahmin edilmesinin EÇ için de geçerli olduğu anlamına gelebilir. Bu durumun katkısız genetik etkilerden kaynaklandığı teorisi ortaya atılmıştır (Kirk, Bailey, Dunne ve Martin, 2000), ancak daha basit bir açıklama plasenta etkisidir.

Bu olası %15'lik aşırı tahminin olası hale getirilmesi, zayıf EÇ'yi %22'lik genetik katkısı erkeklerde %7'ye, kadınlarda ise %33'ten %18'e düşürecektir. Kadınlar için genetik etki daha sonra orta düzeyden ziyade zayıf olarak sınıflandırılacaktır.

Varsayım İhlalinin Sonuçları

Eşcinsel popülasyonların ikiz çalışmalarının çoğunda, sonuçlara güvenilecekse karşılanması gereken varsayımların çoğu, genetik katkının önemli ölçüde aşırı abartıldığı şekilde kısmen ihlal edilmiştir. Bu, eğer her zamanki gibi görünürde paylaşılan çevresel fraksiyon düşük görünüyorsa, aynı zamanda paylaşılmayan çevresel fraksiyonun hafife alındığı anlamına gelir. Bu, ikiz çalışmalarının cinsel yönelimin genetik içeriğini ölçmek için tamamen uygun olmayan bir araç olduğu anlamına mı geliyor? Muhtemelen hayır. İhlal edilmiş varsayımların etkileri için diğer özellikler yakından araştırıldığında, genetik oran yüksek değerlerde tahmin edilir ancak hâlâ gerçektir. Bu nedenle, yukarıda gösterildiği gibi, erkek EÇ'nin genetik bileşeni için tahmin edilen %22'lik oranın sıfırla tutarlı olabileceği orta düzeyde bir varsayım olsa da kadın EÇ'si için genetik etkinin daha fazla teste dayanması daha olasıdır, ancak %20'den az olması muhtemeldir.

Tüm bunları özetlerken, ikiz çalışmalarının gösterdiği gibi EÇ'ye genetik katkının şu anda erkekler için zayıf ve kadınlar için orta düzeyde olduğu, ancak sonuçta erkekler için sıfır ve kadınlar için zayıf olabileceği tahmin edilebilir. Paylaşılmayan ortam fraksiyonunun da buna bağlı olarak artacağı tahmin edilebilir.

Zayıf Penetrans?

Penetrans, bir özellik için genlerinin mevcut olabileceği ancak etkilerini göstermediği anlamına gelir. Yani EÇ için bilinme-

yen nedenlerden dolayı kısmen etkisiz hale getirilmiş genler olabilir. Bu, Bailey, Dunne ve Martin (2000) tarafından bir olasılık olarak gündeme getirilmiştir. Penetrans genellikle akrabalar, özellikle ikiz çiftler üzerindeki etkilere göre değerlendirilir. Erkeklerde ve kadınlarda EÇ için eşzamanlı özdeş ikiz uyumu tipik olarak sırasıyla %11 ve %14'tür (Bailey, Dunne, & Martin, 2000). Bu, tek yumurta ikizlerinin EÇ için genelde birbirlerinden farklı oldukları anlamına gelir ve bu durum genetik penetrasyonun zayıf olduğuna işaret edebilir. Şimdi, ikiz çalışmaların yorumlanmasından yola çıkarak, genetik faktörlerin mevcut olduğu ancak "penetrant olmama" (Kastern ve Kryspin-Sorensen, 1988) ve bu düşük uyumu üretme olasılığını inceliyoruz. Hipotez, EÇ'den sorumlu genlerin normalde mevcut olmasına rağmen, etkilerinin nedense uyumsuz ikizlerde tutarlı bir şekilde üretilmediğini öne sürmektedir. Bu, düşük hesaplanmış bir genetik fraksiyona yol açar.

Bu olası değildir. İnsanda genetik varyasyonlar ve mutasyonlar hakkında veri içeren büyük veri tabanı Omim (www.ncbi.nlm.nih.gov/omim), tipik penetrasyon hakkında nicel verilerin çoğunu içerir. EÇ için mz ikizlerinde gözlemlendiği kadar düşük bir penetrasyon, vakaların sadece %9'unda meydana gelmiştir.

6.578 insan geniyle ilgili bir çalışma [toplam genomun neredeyse %30 'u (York, Miles, Kendler, Jackson-Cook, Bowman ve Eaves, 2005)] genlerin ekspresyonunun mz ikizlerinde dz ikizlerine göre 11,2 kat daha fazla ilişkili olduğunu göstermiştir. Daha büyük bir örnekleme kıyasla çok daha az aşırı bir değer, Kaminsky ve meslektaşları tarafından bulundu, ancak korelasyon aynı yönde pozitif (Kaminsky, Tang, Wang, Ptak, Oh, Wong, Petronis, 2000). Bu, mz ikizlerinde uyumsuz etkilerin kuraldan ziyade istisna olduğu anlamına gelir. Hem erkek hem de kadın mz ikizlerinde EÇ için güçlü bir uyumsuzluk gözlemlemek daha olası görünmemektedir.

Genler belirlenene kadar penetrasyon hakkında anlamlı bir şekilde konuşamayız. Çünkü genler iyi bilinmedikçe, düşük penetrasyon mekanizmalarının etkisi yokluklarından ayırt edilemez ve bunun yerine diğer nedenler sorumlu olabilir. Mevcut durumda, EÇ-genetik ilişkisi üzerine yapılan yaklaşık yirmi yıllık araştırma, yalnızca bireysel düzeyde istatistiksel olarak anlamlı olmayan genler bulmuştur (Mustanski, DuPree, Nievergelt, Bocklandt, Schork ve Hamer, 2005). Daha fazla araştırma devam etmektedir, ancak bu araştırmalar pozitif bulgular ortaya koysa bile, özellikle bu alandaki önceki çelişkili bulgular nedeniyle çok fazla çoğaltmaya ve doğrulamaya ihtiyaç duyacaktır. Çoğu özellikte olduğu gibi, EÇ'nin çok genli olması ve bu tür genlerin sonunda bulunması muhtemeldir; ancak her birinin kendi başına çok zayıf ve dolaylı bir etkisi olacak ve bireysel onaylama oldukça zor olacaktır. Bu tür genlerin etkisi kesin olarak belirlenmiş olsa bile, bu özel durumda zayıf uyum üreten mekanizmayı kurmak için bir adım daha atılmış olacaktır. Bu nedenle şu anda, düşük gen penetrasyonu fikri fazlasıyla spekülatiftir ve araştırmaların çok daha ileriye gitmesi beklenmektedir. Şu anda en iyi sonuç, klasik anlamda alışılmadık derecede zayıf penetrasyonun bir faktör olmadığıdır.

- Alanko, K., Santtila, P., Harlaar, N., Witting, K., Varjonen, K., Jern . . . Sandnabba, N. K. (2010). Common genetic effects of gender atypical behavior in childhood and sexual orientation in adulthood: A study of Finnish twins. *Archives of Sexual Behavior*, 39(1), 81-92.
- Bailey, J. M. (1995). Biological perspectives on sexual orientation. In A. R. D'Augelli & C. J. Patterson (Eds.), *Lesbian, gay, and bisexual identities over the lifespan* (pp. 102-135). New York: Oxford University Press.
- Bailey, J. M., Dunne, M. P., & Martin, N. G. (2000). Genetic and environmental influences on sexual orientation and its correlates in an Australian twin sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 524-536.
- Bailey, J. M., Kirk, K. M., Zhu, G., Dunne, M. P., & Martin, N. G. (2000). Do individual differences in sociosexuality represent genetic or environmentally contingent strategies? Evidence from the Australian twin registry. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 537-545.
- Bailey, J. M., & Pillard, R. C. (1995). Genetics of human sexual orientation. *Annual Review of Sex Research*, 6, 126-150.
- Bar-Even, A., Paulsson, J., Maheshri, N., Carmi, M., O'Shea, E., Pilpel, Y., & Barkai, N. (2006). Noise in protein expression scales with natural protein abundance. *Nature Genetics*, 38(6), 636-43.
- Bearman, P. S., & Brueckner, H. (2002). Opposite-sex twins and adolescent same-sex attraction. *American Journal of Sociology*, 107, 1179-1205.
- Bell, A.P., Weinberg, M.S., & Hammersmith, S.K. (1981). *Sexual preference: Its development in men and women*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Bickham, P. J., O'Keefe, S. L., Baker, E., Berhie, G., Kommor, M. J., & Harper-Dorton, K. V. (2007). Correlates of early overt and covert sexual behaviors in heterosexual women. *Archives of Sexual Behavior*, 36(5), 724-740.
- Blanchard, R. (2008). Review and theory of handedness, birth order, and homosexuality in men. *Laterality*, 13(1), 51-70.
- Buhrich, N., Bailey, J. M., & Martin, N. G. (1991). Sexual orientation, sexual identity, and sex-dimorphic behaviors in male twins. *Behavior Genetics*, 21, 75-96.
- Coop, G., Wen, X., Ober, C., Pritchard, J. K., & Przeworski, M. (2008). High-resolution mapping of crossovers reveals extensive variation in fine-scale recombination patterns among humans. *Science*, 319, 1395-1398.

- D'Augelli, A. R., Grossman, A. H., Salter, N. P., Vasey, J. J., Starks, M. T., & Sinclair, K. O. (2005). Predicting the suicide attempts of lesbian, gay and bisexual youth. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 35(6), 646-660.
- Eaves, L. J., Eysenck, H. J., & Martin, N. G. (1989). *Social attitudes: a model of cultural inheritance*. London: Academic Press.
- Eaves, L. J., Last, K. A., Young, D. A., & Martin, N. G. (1978). Model fitting approaches to the analysis of human behaviour. *Heredity*, 41, 249-320.
- Floyd, F. J., & Bakeman, R. (2006). Coming-out across the life course: Implications of age and historical context. *Archives of Sexual Behavior*, 35(3), 287-296.
- Floyd, F. J., & Stein, T. S. (2002). Sexual orientation identity formation among gay, lesbian and bisexual youths: Multiple patterns of milestone experiences. *Journal of Research on Adolescence*, 12(2), 167-191.
- Fraga, M. F., Ballestar, E., Paz, M. F., Ropero, S., Setien, F., Ballestar, M. L., . . . Esteller, M. (2005). Epigenetic differences arise during the lifetime of monozygotic twins. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 102, 10604-10609.
- Goodall, C. (1990). One statistician's perspective. *Behavioral and Brain Sciences*, 13(1), 133-132.
- Grossman, A. H. (2008). The unique experiences of older gay and bisexual men: associations with health and well-being. In R. J. Wolitski, R. Stall, & R. O. Valdiserri (Eds.), *Unequal opportunity: Health disparities affecting gay and bisexual men in the United States* (pp. 303-326). New York: Oxford University Press.
- Hamer, D. H., Hu, S., Magnuson, V. L., Hu, N., & Pattatucci, A. M. L. (1993). A linkage between DNA markers on the X-chromosome and male sexual orientation. *Science*, 261, 321-327.
- Hershberger, S. L. (1997). A twin registry study of male and female sexual orientation. *Journal of Sex Research*, 34, 212-222.
- Igartua, K., Thombs, B. D., Burgos, G., & Montoro, R. (2009). Concordance and discrepancy in sexual identity, attraction, and behavior among adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 45(6), 602-608.
- Kallmann, F. J. (1952a). Comparative twin study on the genetic aspects of male homosexuality. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 115, 283-297.
- Kallmann, F. J. (1952b). Twin and sibship study of overt male homosexuality. *American Journal of Human Genetics*, 4, 136-146.
- Kaminsky, Z. A., Tang, T., Wang, S. C., Ptak, C., Oh, G. H., Wong, A. H., . . . Petronis (2009). DNA methylation profiles in monozygotic and dizygotic twins. *Nature Genetics*, 41(2), 240-245.

- Kastern, W., & Kryspin-Sorensen, I. (1988). Penetrance and low concordance in monozygotic twins in disease: Are they the results of alterations in somatic genomes? *Molecular Reproduction and Development*, 1(1), 63-75.
- Kendler, K. S., & Eaves, L. J. (1989). The estimation of probandwise concordance in twins: The effect of unequal ascertainment. *Acta Geneticae Medicae Gemellologiae (Roma)*, 38 (3-4), 253-270.
- Kendler, K. S., Thornton, L. M., Gilman, S. E., & Kessler, R. C. (2000). Sexual orientation in a U.S. national sample of twin and nontwin sibling pairs. *American Journal of Psychiatry*, 157, 1843-1846.
- Kinsey, A. C., Reichert, P., Cauldwell, D. O., & Mozes, E. B. (1955). The causes of homosexuality: A symposium. *Sexology*, 21, 558-562. Cited in Bickham et al. (2007).
- Kirk, K. M., Bailey, J. M., Dunne, M. P., & Martin, N. G. (2000). Measurement models for sexual orientation in a community twin sample. *Behavior Genetics*, 30, 345-356.
- Kirk, K. M., Martin, N. G., & Bailey, J. M. (2000). Etiology of male sexual orientation in an Australian twin sample. *Psychology, Evolution and Gender*, 2.3, 1-11.
- Kraemer, B., Noll, T., Delsignore, A., Milos, G., Schnyder, U., & Hepp, U. (2006). Finger Length Ratio (2D:4D) and dimensions of sexual orientation. *Neuropsychobiology*, 53, 210-214.
- Langstrom, N., Rahman, Q., Carlstrom, E., & Lichtenstein, P. (2010). Genetic and environmental effects on same-sex sexual behavior: A population study of twins in Sweden. *Archives of Sexual Behavior*, 39(1), 75-80.
- Lathrope, G. M., Lalouel, J. M., & Jacquard, A. (1984). Path analysis of family resemblance and gene-environment interaction. *Biometrics*, 40, 611-625.
- LeVay, S. (2010). *Gay, straight and the reason why*. Oxford: Oxford University Press.
- Mill, J., Dempster, E., Caspi, A., Williams, B., Moffitt, T., & Craig, I. (2006). Evidence for monozygotic twin (MZ) discordance in methylation level at two CpG sites in the promoter region of the catechol-O-methyltransferase (COMT) gene. *American Journal of Medical Genetics B Neuropsychiatric Genetics*, 141(4), 421-425.
- Mustanski, B. S., DuPree, M. G., Nievergelt, C. M., Bocklandt, S., Schork, N. J., & Hamer, D. H. (2005). A genomewide scan of male sexual orientation. *Human Genetics*, 116, 272-278.
- Nelson, H. B., & Martin, C. A. (1985). Increased child abuse in twins. *Child Abuse and Neglect*, 9, 501-505.

- Oliver, B. R., Pike, A., & Plomin, R. (2008). Nonshared environmental influences on teacher-reported behaviour problems: Monozygotic twin differences in perceptions of the classroom. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(6), 646-653.
- Otis, M. D., & Skinner, W. F. (2004). An exploratory study of differences in views of factors affecting sexual orientation for a sample of lesbians and gay men. *Psychological Reports*, 94, 1173-1179.
- Philippe, R. J., & Ann, B. T. (2005). Mate choice and friendship in twins. *Psychological Science*, 16, 555-559.
- Plomin, R., & Daniels, D. (1987). Why are children in the same family so different from one another? *Behavioral and Brain Science*, 10, 1-60.
- Powers, W. F., & Kiely, J. L. (1994). The risks confronting twins: A national perspective. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 170, 456-461.
- Rodgers, J. L., Rowe, D. C., & Li, C. C. (1994). Beyond nature versus nurture: DF analysis of nonshared influences on problem behaviors. *Developmental Psychology*, 30, 374-384.
- Santtila, P., Sandnabba, N. K., Harlaar, N., Varjonen, M., Alanko, K., & von der Pahlen, B. (2008). Potential for homosexual response is prevalent and genetic. *Biological Psychology*, 77(1), 102-105.
- Savin-Williams, R. C., & Ream, G. L. (2007). Prevalence and stability of sexual orientation components during adolescence and young adulthood. *Archives of Sexual Behavior*, 36, 385-394.
- Silventoinen, K., Haukka, J., Dunkel, L., Tynelius, P., & Rasmussen, F. (2008). Genetics of pubertal timing and its associations with relative weight in childhood and adult height: The Swedish Young Male Twins Study. *Pediatrics*, 121(4), e885-891.
- Turkheimer, E. (2000). Three laws of behavior genetics and what they mean. *Current Directions in Psychological Science*, 9, 160-164.
- Van Wyk, P. H., & Geist, C. S. (1984). Psychosocial development of heterosexual, bisexual and homosexual behavior. *Archives of Sexual Behavior*, 13(6), 505-544.
- Waller, N. G., Kojetin, B. A., Bouchard, T. J., Lykken, D. T., & Tellegen, A. (1990). Genetic and environmental influences on religious interests, attitudes and values: A study of twins reared apart and together. *Psychological Science*, 1, 138-142.
- Waller, N. G., & Shaver, P. R. (1994). The importance of nongenetic influences on romantic love styles-a twin family study. *Psychological Science*, 5, 268-274.

- Whitam, F. L., & Mathy, R. M. (1986). *Male homosexuality in four societies: Brazil, Guatemala, the Philippines, and the United States*. New York: Praeger.
- Whitehead, N. E. (1996). What can sociological surveys contribute to the understanding of the causation of homosexuality? *Journal of Psychology and Christianity*, 15, 322-335.
- Winestone, M. C. (1976). Twinning and psychological differentiation. In E. J. Anthony & Chiland (Eds.), *The child and his family* (pp. 119-132). New York: John Wiley.
- York, T. P., Miles, M. F., Kendler, K. S., Jackson-Cook, C., Bowman, M. L., & Eaves, L. J. (2005). Epistatic and environmental control of genome-wide gene expression. *Twin Research and Human Genetics*, 8, 5-15.

Optimal Çocuk Gelişimi İçin Çift Cinsiyetli Ebeveynlik

A. Dean Byrd*

Utah Üniversitesi, Salt Lake City, UT

* A. Dean Byrd, Ph.D., MBA, MPH, Aile ve Önleyici Tıp ve Psikiyatri Anabilim Dalı atamasıyla, Thrasher Araştırma Fonu ve Utah Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin başkanı/CEO'su olmuştur. Kendisi aynı zamanda Utah Üniversitesi'nde, aile çalışmalarında yardımcı profesör olarak görev yapmaktadır.

Tüm aile formları çocuklar için eşit derecede yararlı veya sağlıklı değildir. Yirmi yıldan uzun süren araştırmalar çocukların evli bir anne ve babanın birlikte bulunduğu bir evde daha iyi yetiştiklerini gösteriyor. Tek bir aile formunda olan çocuklar gelişim aşamalarını daha kolay yönlendiriyorlar, cinsel kimliklerinde daha kararlılar, akademik görevlerde daha iyi performans gösteriyorlar, duygusal bozuklukları daha az ve yetişkinlik çağında daha üretken oluyorlar. Bu sonuç, çocuk yetiştirmede cinsiyete bağlı farklılıkların çocuklar için koruyucu olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Erkekler ve kadınlar çocukların sağlıklı gelişimine gerçekten de farklı katkılarda bulunmaktadır.

Giriş

Son zamanlarda, araştırmacı Judith Stacey (Wiley-Blackwell, 2010'da alıntılanmıştır) tarafından ileri sürülen “ebeveynlerin cinsiyetinin sadece çok düşük ölçekte önemli olduğu” iddiasının bilimde bir temeli yoktur. Çift cinsiyetli ebeveynlik, çocuk bakmak ve büyütmek için kurulabilecek en sağlıklı aile biçimidir. Bu durum, tek ebeveynli ailelerde yetiştirilen çocuklar hakkında yürütülen kapsamlı araştırmayla başlayan onlarca yıllık sosyal bilim çalışmalarıyla kanıtlanmıştır.

Tek ebeveynli ailelerde büyüyen çocuklar hakkında en etkili kanıtlar (çoğunlukla bekar anneler tarafından yönetilen), okulu bırakma ihtimalinin iki kat daha yüksek olduğu, işsiz kalma riskinin 1,4 kat daha yüksek olduğu, evlilik dışı çocuk

yapma riskinin 3 kat ve ergen anne olma olasılığının 2,5 kat daha fazla olduğu sonucuna varmıştır. Bu verileri daha fazla takip edersek başka bir tablo ortaya çıkar. Evlilik dışı doğan ve bekar bir ebeveyn tarafından büyütülen çocuklar için, yoksulluk içinde yaşama oranı, aile birliği bozulmamış ailelerde büyüyen çocuklara göre 5 kat daha fazladır (McLanahan ve Sandefur, 1994). Ayrıca ergenlik döneminde psikiyatrik sorunlar yaşama olasılığı 2 ila 3 kat daha fazladır (Popenoe, 1996). Tek ebeveynli hanelerdeki düşük sosyoekonomik seviyenin bu tür istatistikleri açıkladığı düşünülebilir; bu sonuçlara ırk, cinsiyet, anne/baba eğitimi, kardeş sayısı ve ikamet yeri gibi gelir ile ilgili değişkenlere getirilen düzeltmelerin ardından varılmıştır (McLanahan & Sandefur, 1994).

Bu tek istatistiği biraz daha ileri taşırsak, bekar genç annelerin evlilik dışı doğan çocuklarının, ergen sağlığı için büyük bir tehlike oluşturan erken cinsel faaliyette bulunma olasılığı daha yüksektir. Ergenler, ulusal olarak tüm cinsel yolla bulaşan hastalıkların (CYBH) yüzde 25'inden fazlasını oluşturur; bu istatistikte, kadınların bel soğukluğu, klamidy ve hepatit kapma olasılığı erkeklerden iki kat daha fazladır. Birçok CYBH, bazı kanserlere yakalanma, kısırlaşma ve maruz kaldığında HIV'e yakalanma riskinde artışa neden olur. Trajik bir şekilde, cinsel yolla bulaşan hastalıklar genellikle kadınlar tarafından doğumda çocuklarına aktarılır (Popenoe, 1996).

Bekar ebeveynler tarafından yetiştirilen çocukların iyi yetiştiği durumlar olduğu doğru olsa da bu tür durumlar kuraldan ziyade istisnadır. Tek ebeveynli evlerde yetiştirilen çocukların önemli çoğunluğuna ilişkin kanıtlar çok açıktır: Bu aile formu, çocukları birçok olumsuz sonuç için önemli riskler altına sokar (Popenoe, 1996).

Çift Cinsiyetli Ebeveynlik Çocuklar İçin Koruyucu Mudur?

Sosyal bilim literatürü tarafından biraz sonra okuyacağınız satırlardan daha ikna edici bir şekilde tespit edilen bir gerçek yoktur: Tüm değişkenler göz önünde bulundurulduğunda, evli bir anne ve babanın olduğu bir evde yetiştirilen çocuklar daha iyi yaşamaktadır. David Popenoe (1996) araştırmayı şöyle özetler:

Sosyal bilimler araştırmaları neredeyse hiçbir zaman kesin değildir ... ancak bir sosyal bilimci olarak otuz yıllık çalışmamda, kanıtların ağırlığının meselenin bir tarafında bu kadar belirleyici olduğu çok az veri biliyorum; genel olarak, çocuklar için, iki ebeveynli aile tek ebeveynli ve üvey ailelere tercih edilir (s. 176).

Çocukların biyolojik babaları ve anneleri tarafından büyütüldüklerinde daha iyi olduklarını gösteren araştırmalar, biyolojik ailelerde yetiştirilen tüm çocukların başarıya ulaştığını belgelemez ve tek bir ebeveyninden yoksun olan tüm çocukların başarısızlığa mahkûm olduğunu iddia etmez (Biller, 1993). Bazı çocuklar hâlâ çift cinsiyetli ebeveyn olan aile ortamında zorluklarla mücadele ederken bazı çocuklar tamamen kendini adanmış tek bir ebeveyn tarafından yetişkinliğe memnun bir şekilde girebiliyor. Ancak bu tür istisnalar, çift cinsiyetli ebeveynliği destekleyen sağlam araştırmaların ezici bulgularını hiçbir şekilde reddetmemektedir.

Çocuklar çift cinsiyetli ebeveynler tarafından yetiştirildiklerinde, gelişim aşamalarında daha kolay ilerlerler, cinsel kimliklerinde daha sabittirler, okuldaki akademik görevlerde daha iyi performans gösterirler, daha az duygusal bozukluğa sahiptirler ve daha verimli yetişkinler haline gelirler. Bu sonuç, çocuklar için koruyucu olan çocuk yetiştirmede cinsiyete bağlı farklılıkları açıkça gösteren onlarca yıl süren bir dizi araştırma ile daha da fazla desteklenmektedir. Başka bir deyişle, erkek-

ler ve kadınlar çocukların sağlıklı gelişimine farklı katkılarda bulunurlar.

Geleneksel, çift cinsiyetli ailelerdeki çocuklar daha yetkindir (Baumrind, 1982). Araştırmalar, en etkili ebeveynliğin hem yüksek derecede dışavurumcu hem de olumlu bir şekilde talepkar olduğu sonucunu defalarca desteklemiştir (Baumrind, 1991). Bu son derece dışavurumcu, etkili ebeveynlik, çocuklara kapsayıcılık ve bağlanabilirliğin yanı sıra bağımsızlık ve bireysellik dürtüsü ile karakterize edilen bir tür duygu ortaklığı sağlar. Çocukların optimal gelişimine yapılan bu temel katkıları, bir erkek veya kadının tek başına yapması neredeyse imkansızdır (Greenberger, 1994). Ayrıca, çocuklar erkek-kadın ilişkilerini ebeveynlerini modelleyerek öğrenirler. Çift cinsiyetli ebeveyn ilişkileri, çocuklara bir evlilik modeli sağlar; bu, bireylerin büyük çoğunluğunun yaşamları boyunca sahip olacakları en anlamlı ilişkidir.

Cinsiyet Tamamlayıcılığı

Tamamlayıcılık, anne ve babanın farklı ebeveynlik tarzlarında kolayca gözlemlenebilir. Babaların stilleri sadece annelerin stilleri için son derece tamamlayıcı olmakla kalmaz, aynı zamanda, araştırmalar, babaların çocukların yaşamlarına katılımının optimal çocuk yetiştirme için zaruri olduğunu göstermektedir. Örneğin, bu tamamlayıcılık esnek, sıcak ve sempatik olan anneler ve daha yönlendirici, öngörülebilir ve tutarlı olan babalar tarafından sağlanır. Rossi'nin araştırması (1987), annelerin bir bebeğin yüz ifadelerini daha iyi okuyabildiklerini, nazik dokunuşu daha iyi becerdiklerini ve ses kullanımıyla bebeği daha kolay sakinleştirebildiklerini belirtmiştir. Babalar, bakıcılıktan daha ziyade açık oyunu vurgulama eğilimindedir ve çeşitli biçimlerde ortaya çıkan bu oyun, daha sonraki gelişim için kritik görünmektedir (Yogman, 1982).

Cabrera, Tamis-LeMonda, Bradley, Hofferth ve Lamb (2000) tarafından bir babanın çocukların sağlıklı gelişimine benzer-siz katkıları üzerine yapılan araştırmanın özeti uzun uzun alıntı yapmaya değerdir:

Çocuklar, ilgili iki ebeveynle etkileşimden yararlanabilir ve farklı davranış tarzlarına sahip insanlarla etkileşimden fayda sağlayabilir. Bazı araştırmacılar bu stil farklılığının cinsiyete dayalı olduğunu savunmuşlardır (Popenoe, 1996). Babalar biyolojik ve sosyal olarak güçlendirilmiş eril nitelikleriyle, çocuklarına annelerden farklı davranma eğilimindedir. Örneğin, babaların çocuklarını rekabetçi ve bağımsız olmaya ve risk almaya teşvik etmeleri annelerden daha olasıdır...

Aile geliri, yenidoğan sağlığı, anne katılımı ve baba yaşı gibi potansiyel olarak önemli karışıklıkların etkileri dikkate alındıktan sonra bile babaların çocuklarına duygusal yatırım yapması, bağlanması ve kaynak sağlaması, küçük çocukların iyi oluşu, bilişsel gelişimi ve sosyal yetkinliği ile ilişkilendirilmektedir (Amato ve Rivera, 1999; Yogman, Kindlon ve Earls, 1995). Ayrıca babaların, çocukların duygusal düzenleme ve kontrolünün gelişiminde önemli aktörler olduğu tespit edilmiştir (Gottman, Katz, & Hooven, 1997). Orta çocukluk döneminde, hem tek-baba hem de iki-ebeveynli ailelerde çocukların eğitimine babaların katılımı, daha fazla akademik başarı ve çocukların okuldan zevk almasıyla ilişkilidir (Nord, Brimhall ve West, 1997). Hem yerleşik hem de yerleşik olmayan babalar için, sadece temas miktarından ziyade çocuklarının yaşamlarına aktif katılım sağlamaları geliştirici bir biçimde önemli görünmektedir (Nord ve diğerleri, 1997). Ergenlikte de süreklilik gösteren biyolojik babalara veya üvey babalara daha güçlü ve daha yakın bağlılıklar, daha arzu edilen eğitimsel, davranışsal ve duygusal sonuçlarla ilişkilidir (Furstenberg ve Harris, 1993). Babalar ve ergenler arasındaki, tek başına dönemsel ilişki yerine, yüksek katılım ve yakınlık ergenleri suçlu davranışlarda bulunmaktan ve duygusal sıkıntı yaşa-

maktan korur (Harris, Furstenberg ve Marmer, 1998). Bu nedenle hem baba katılımının miktarı hem de kalitesi, “olumlu baba katılımı” kavramıyla birleştğinde, çocukta olumlu sonuçlar doğurur. (s. 130)

Her anne veya her baba tüm bu belirli cinsiyete göre farklılaşmış özellikleri tam olarak geliştirmemiştir. Örneğin, bütün babalar disiplin için uygun olan bir mizaca doğuştan sahip olmazlar ve bütün anneler ise bakım için uygun bir mizacı doğuştan getirmezler. Bununla birlikte, çoğu baba ve anne, ebeveynlikle ilgili bu cinsiyete özgü yeteneklere eğilimlidir ve toplumlar, bu cinsiyetle ilgili beceri ve katkılardan yararlanan ebeveynlik rollerini desteklemelidir (Wilcox, 2007). Erkek ve kadın ebeveynlik tarzlarının tamamlayıcılığı, bir çocuğun genel gelişimi için büyük önem taşımaktadır.

Marissa Diener ve meslektaşları, babalarıyla yakın ilişkisi olan on iki aylık bebeklerin, olmayanlara göre strese daha dirençli olduğunu göstermiştir. Babalarıyla güvenli ilişkileri olan bebekler, olmayanlara göre daha fazla başa çıkma stratejisi kullanmışlardır (Diener, Mangelsdorf, McHale ve Frosch, 2002). Bu çalışmanın sonuçlarının büyüleyici çıkarımları vardır: “çocuklara duygularını düzenlemek için farklı fırsatlar sunan babalara özgü bir şey olabilir” (Broughton, 2002, s. A1).

Erkek ve kadın farklılıkları bebeklerin tutulma şekilleri ve anne ve babaların çocukları ile temasta bulunma şekillerinde de ortaya çıkmaktadır. Anneler, teması sıklıkla, bebekleri sakinleştirmek, yatıştırmak veya rahatlatmak için kullanır; bir anne çocuğunu kaldırdığında, çocuğu göğüslerine doğru getirir, sıcaklık, konfor, güvenlik ve koruma sağlar. Babalar ise, genelde çocuğu uyarmak veya heyecanlandırmak için temas kullanır; ayrıca bebekleri önlerinde kol mesafesinde tutma, göz teması kurma, bebeği havaya atma veya çocuğu, omuzlarının üzerinden bakacak şekilde kucaklama eğilimindedirler.

Shapiro, bu “baba tutuşların” her birinin bir özgürlük duygunun altını çizdiğini belirtmektedir (Shapiro, 1994).

Clarke-Stewart (1980), annelerin ve babaların oyunlarında da farklılıklar olduğunu bildirmiştir. Anneler, daha çok, çocuğun seviyesinde oynama eğilimindedirler; aynı zamanda oyunu yönlendirmek, sorumlu olmak ve çocuğun hızında ilerlemek için bir fırsat sağlarlar. Babaların oyunu, öğretmen-öğrenci (bir çeşit çıraklık) ilişkisine benzeme eğilimindedir ve daha serttir. Aslında, bu arbede ve boğuşma oyununun eksikliği, cinsel kimlik bozuklukları yaşayan erkeklerin geçmişlerinde orantısız bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Bern, 1996; Hamer ve Copeland, 1994; Rekers, 1995).

Duygu düzenlemeden entelektüel ve akademik başarıya kadar uzanan çocuk gelişimi alanlarında boğuşma oyunlarının faydaları ortaya çıkmıştır. İlginç bir şekilde, babaların oyunu sosyal olarak kabul edilebilir davranış biçimlerinin gelişimi ile de ilgilidir ve şiddet ve saldırganlıkla doğrusal bir ilişkisi yoktur, aksine öz-kontrol ile ilişkilidir. Babalarıyla boğuşma içeren oyunlar oynayan çocuklar, ısırmanın, tekmelemenin ve diğer fiziksel şiddet biçimlerinin kabul edilemez olduğunu çabuk öğrenirler. Bu çocuklar ayrıca babalarıyla oynama bağlamında enerji yüklü duyguları nasıl tanıyacaklarını ve yöneteceklerini öğrenirken, bu oyunlar çocuklara duyguları uygun bir şekilde tanıma ve yanıtlama fırsatı sağlar (Cromwell ve Leper, 1994).

Kendi araştırmasını diğerlerinin araştırmasıyla birleştiren Parke (1996), oyunun özellikle sosyal yeterliliğin öğretilmesinde çocuklar için önemli bir öğrenme sağladığı ve babaların çocuklarıyla fiziksel oyun oynamaya annelerden daha istekli olduğu sonucuna varmıştır. Ortalama olarak, babalar zamanlarının büyük bir kısmını bebeklerle oyun oynayarak geçirirler. Baba oyunu fiziksel olarak daha uyarıcı ve daha öngörülemezdir ve bebek için benzersiz bir öğrenme ortamı sağlar (Parke, 1996).

Disipline yönelik ebeveyn yaklaşımlarında da cinsiyet farklılıkları vardır. Babaların disiplinsel yaklaşımları, katı kurallara ve ilkelere dayanır. Annelerin yaklaşımı daha duyarlı olma, pazarlık yapma ve çocuğun ruh haline ve bağlamına uyum sağlama eğilimindedir ve daha çok çocuğun o andaki ihtiyaçlarına ve duygularına dair sezgisel bir anlayışa dayanır. Gilligan (1994), disipline yönelik baba ve anne yaklaşımları arasındaki farklılıkların, erkekler ve kadınlar arasındaki ahlaki duygularındaki temel farklılıklardan kaynaklandığı sonucuna varmıştır. Erkekler adalet, dürüstlük ve kurallara dayalı görevi vurgularken, kadınlar anlayış, sempati, bakım ve ilişkilere dayalı yardımlaşmayı vurgular.

Annelerin çocukların sağlıklı gelişimine kritik katkıları uzun zamandır bilinmektedir. Çocukların normal gelişiminde annelerin bu kritik önemini reddeden saygın bir psikolojik teori veya ampirik çalışma yoktur. Son araştırmalar, babaların ebeveynlik sürecindeki önemini de doğrulamaktadır. Örneğin, Pruett (1987), babaları aktif olarak onlarla oynayan altı aylık bebeklerin Bailey Zihinsel ve Motor Gelişim Testinde daha yüksek puanlara sahip olduğu sonucuna varmıştır. Parke (1981), babaları kendileriyle daha fazla zaman geçiren bebeklerin sosyal olarak daha duyarlı olduğunu ve stresli durumlara, babalarıyla önemli etkileşimden nispeten yoksun olan bebeklerden daha iyi karşılık verdiklerini belirtmiştir.

İkinci bir kadın babalık yapamaz. Aslına bakılırsa, McLanahan ve Sandefur (1994), bir anne ve büyükanne ile yaşayan çocukların ergenler olarak tek bir ebeveynle yaşayan ergenlerden zorluklarla başa çıkma konusunda daha kötü olduğunu bulmuşlardır. Biller (1993), hayatta babasız kalan erkeklerin daha sonra katı, aşırı telafi edici, maskülen, agresif davranışlarda bulunma olasılığının daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. 1000'den fazla ayrı kaynağa dayanan araştırması, babaların çocuklar üzerindeki olumlu etkisini defalarca ortaya koymuş ve anne ile babanın birbirinin yerine geçemeyeceğini

oldukça açık bir şekilde göstermiştir. Biller'in araştırması şu sonuca varır:

- Bir anne ve babanın elbisesi, hareketleri ve hatta seslerindeki farklılıklar yoluyla zıt görüntüler sağladıkları için baba ve anne farklılıkları bebek için uyarıcıdır. Bu farklılıklar nedeniyle bebekler, teselli edilmek veya yatıştırılmak istediklerinde anneleri, uyarılmak istediklerinde ise babaları tercih edebilirler.
- Bu farklılıklar çocuklar için önemli tamamlayıcı öğrenme kaynaklarıdır.
- Güçlü ebeveyn bağlarının olduğu yerlerde, bebekler sadece yakın anne ilişkileri olan bebeklere kıyasla kararlı bir gelişimsel avantaja sahiptir.
- Çocuklarıyla ilgilenen babalar onları keşfetmeye ve araştırmaya teşvik ederken, anneler önceden yapılandırılmış ve öngörülebilir faaliyetlere odaklanmıştır.

Ebeveyn ilişkileri çocuğun hayatının ikinci yılında, erkeklerin daha baba odaklı hale geldiği bir dönemde, erkekler için özellikle önemli görünmektedir. Erkeklerden farklı olarak, kızlar bu gelişim döneminde bu tür tutarlı bir odağa sahip görünmüyorlar (Biller, 1993).

Biller'in (1993) araştırması, annelerin ve babaların, sadece özgün anne ve baba profili olarak katkılarında değil, aynı zamanda bu katkıların tamamlayıcı doğasında da çocukların sağlıklı gelişimi için önemini açıkça göstermektedir. Aşağıdaki sonuç, Biller'in araştırmasını uygun bir şekilde özetler:

Olumlu yönde ilgili iki ebeveyni olan bebekler, babalarıyla yakın ilişkisi olmayanlara göre daha meraklı ve keşfetmeye istekli olma eğilimindedir... İyi bir babalık deneyimleyen bebekler, keşiflerini genişletmek konusunda daha korkusuz ve güven doludurlar ve emekleme, tırmanma ve nesneleri yönetme konusunda biraz daha gelişmiş olabilirler. (s. 16)

Pruitt (1993), anne ve babanın sevgilerinin dahi farklı şekilde olduğunu belirten Erik Erikson'un çalışmalarını özetlemiştir. Babaların sevgisi araçsallık ve daha fazla beklenti ile karak-

terize edilirken, anneler daha besleyici, ifade edici ve bütünleştiricidir. Anneler yetiştirir, babalar pazarlık eder. Anneler de pazarlık eder, ancak tipik olarak çocuk seviyesindedirler, babalar ise “üstünlük” ile pazarlık ederler. Babalar aile dışı ilişkilere, sosyal becerilere ve arkadaşlık geliştirmeye odaklanır. Babalarıyla sevgi dolu ilişkilere sahip olan ergenler daha iyi sosyal becerilere sahiptir, daha fazla güven duyarlar ve kendi yeterliliklerinden daha emindirler. Evde bir baba olduğunda, ergen cinsel katılımının daha düşük görülme sıklığı vardır (Pruett, 1993).

Babanın olmadığı durumdaki sonuçlar nelerdir? Georgia, Atlanta'daki Northside Hastanesi'nde psikiyatrist olan Alfred Masser (1989), psikiyatrik destek talebinde bulunan çocukların daha çok “baba açlığından” (fiziksel ve psikolojik olarak mevcut, ulaşılabilir, ilgili, önemseyen ve merhametli bir babaya duyulan karşılanmamış ihtiyaç) muzdarip olduğunu belirtmiştir.

Blankenhorn (1995), toplumumuzda çocukların azalan iyi oluşlarının birincil nedeninin baba açlığı olduğu ve bunun ise ergen hamileliği, çocuk istismarı ve kadına yönelik aile içi şiddet gibi sosyal sorunlarla ilişkili olduğu sonucuna varmıştır.

Araştırmacılar, çocukların entelektüel, duygusal ve sosyal gelişimi için tutarlı ve ezici bir üstünlükle babaların kritik bir yere sahip olduğunu bulmuşlardır (Popenoe, 1996). Araştırmasında, Parke (1996), çocukların sosyal ipuçlarını okumalarına yardımcı olmada ve olumlu akran ilişkilerinde sosyal uyumu etkileyen duyguları düzenlemede babaların önemli bir rolü olduğu sonucuna varmıştır. Parke, “Anneler ve babalar arasında sıklıkla örtüşme olmasına rağmen, bu çalışma annelerin çocuklarının sosyal uyumuna katkısından bağımsız olarak babaların benzersiz bir katkısı olduğunu göstermiştir” (s. 139).

Araştırmacılar, bir babanın çocuğunun gelecekteki rollerine ilişkin beklentilerinin, çocuğun bilişsel yeteneği üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu kanısına varmışlardır (Wardle, 1997). Popenoe'nun (1996) araştırma incelemesi, bu tür bir dizi etkiyi açığa çıkarmıştır. Baba katılımı, çocuklarda üstün nicel ve sözel beceriler, gelişmiş problem çözme yeteneği ve gelişmiş akademik başarı ile ilişkilendirilmiştir. Babanın evde bulunmasının da kız çocuklarında matematiksel yeterliliğin belirleyicilerinden biri olduğu gösterilmiştir (Popenoe, 1996). Ayrıca babaların kızlarına kitap okuyarak geçirdikleri sürenin miktarı ise kızların sözlü yeteneklerinin güçlü bir göstergesi olarak gözlemlenmiştir (Popenoe, 1996). Popenoe'nin belirttiği gibi, "çocuk yetiştirmeye büyük ölçüde bağlı olan babalar, kendileri ve çocukları için cinsel rollere ilişkin esnek görüşlere sahiptirler ve kızlarının bilişsel işlevlerini zenginleştirecek ilgi, katılım ve teşviki ifade ederler" (s. 148).

Olumlu katılım gösteren bir baba, çocuğun sağlıklı bir beden algısı, benlik saygısı, ahlaki güç ve sosyal yeterlilik geliştirme olasılığını artırır (Lamb, 1997). Çok sayıda çalışma, babaların çocukların öz kimliklerinin, özgüvenlerinin ve öz düzenlemelerinin merkezi bileşenlerini etkileyerek çocukların gelişimine derinlemesine katkıda bulunduğunu göstermektedir (Rekers, 2004). Yetiştiren, ilgili ve adanmış babalara sahip çocuklar, akademik, atletik ve sosyal faaliyetlerinde önemli ölçüde daha başarılıdır ve baba yokluğundan muzdarip olanlara göre daha yüksek benlik saygısına sahiptirler (Rekers, 2004).

Babaların aynı zamanda çocuklarının duygusal iyi oluşları üzerinde etkisi olduğu da görülmektedir. Videon (2005), 6500'den fazla erkek ve kız çocuğunda baba-ergen ilişkilerinin depresyon üzerindeki etkisini incelemiştir. Ergenlik çağındaki baba-ergen ilişkisindeki memnuniyet düzeyinin artmasının hem erkek hem de kız çocuklarında daha az depresif semptomlarla ilişkili olduğunu bulmuştur.

Dorius, Bahr, Hoffman ve Harmon (2004) 4987 ergenden oluşan bir olasılıklı örnekleme yöntemi kullanarak “anneye yakınlık, babaya yakınlık, ebeveyn desteği ve ebeveyn denetiminin akran uyuşturucu kullanımı ile ergen marihuana kullanımı arasındaki ilişkiyi ne derece desteklediğini” incelemişlerdir (s. 163). Araştırmacılar, “akran uyuşturucu kullanımı ile ergen marihuana kullanımı arasındaki ilişkinin hem babaya yakınlık hem de ebeveynlerin onları büyük kural ihlali için yakalayacağı algısı ile zayıfladığı” sonucuna varmıştır (s. 163).

Boylamsal bir çalışmada, Harris vd. (1998) bir grup çocuğu ergenlik ve erken yetişkinliğe kadar takip etmiş ve babaların katılımının gençliğin ekonomik ve eğitsel başarısını önemli ölçüde etkilediğini ve daha düşük suçluluk oranlarıyla sonuçlandığını bulmuştur. Ayrıca, babaların duygusal yakınlığının, yetişkinliğe geçiş sırasında olumlu sosyal davranış, daha az sıkıntı ve daha fazla psikolojik iyi oluşla ve daha az evlilik öncesi ergen cinsel davranışıyla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Bu etkiler anne tesirinin etkilerinden bağımsızdır.

Türünün en büyük çalışmalarından birinde, Wright (2005), ulusal bir davranışsal sağlık sağlayıcı ağında dört yıldan uzun süredir tedavi gören 168.113 ergenin tıbbi kayıtlarını geriye dönük olarak incelemiştir. Tedaviye başlamadan önce, erkeklerin yüzde 61’i ve kadınların yüzde 23’ü, bir psikiyatrist, bir çocuk doktoru veya bir aile hekimi tarafından reçete edilen ADD/ADHD için psikotropik ilaç kullanıyordu. Tüm ergenlerin çoğunluğu tek ebeveynli evlerden geliyordu; çoğu etkili bir baba figüründen yoksundu ve/veya olumsuz ve genellikle istismarcı erkek rol modellerine maruz kalmıştı. Davranışsal müdahaleler, anlayışlı ama katı bir erkek terapisti ve baba, büyük kardeş, koç ve Pazar okulu öğretmenleri gibi olumlu erkek rol modellerinin ergenin hayatına dahil olmasını içeriyordu. İlacın kesilmesi için çok katı gerekliliklere rağmen, sonuçlar oldukça çarpıcı görünüyordu. Çocuklarla ortalama altı terapi seansından sonra, ilaç kullanan erkek çocuklarının

oranı yüzde 61'den yüzde 11'e ve ilaç kullanan kız çocuklarının oranı yüzde 23'ten yüzde 2'ye düşmüştür.

Hem babaların hem de annelerin güçlü etkilere sahip görüldüğü bir diğer alan ise cinsel kimlik alanıdır. Çocuklar, çift cinsiyetli ebeveynler tarafından yetiştirildiklerinde sağlıklı cinsel kimlikler geliştirme şansına daha çok sahip gibi görünmektedir (Knight ve Daniel, 2005), çünkü hem erkekler hem de kızlar cinsiyet rollerini her iki cinsiyetle olan ilişkileriyle oluştururlar. Knight ve Daniel, "Erkeklerin kendi cinsel kimliklerini geliştirebilmeleri için babaya ihtiyaçları vardır; karşı cinsle nasıl etkileşime girebileceklerini öğrenebilmeleri için anneye ihtiyaçları vardır" (s. 5) der. Kızların anneye ihtiyacı vardır, böylece kadın olmanın ne olduğunu öğrenebilirler; aynı zamanda babaya ihtiyaçları vardır, böylece karşı cinsle nasıl etkileşime gireceklerini daha iyi bilirler. Araştırmacılar, babanın hem erkeklerin hem de kızların cinsiyet rollerindeki uyumları üzerinde anneden daha büyük bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlardır, çünkü babalar tipik olarak çocukları toplumdaki çeşitli rollere hazırlamaya önem vermektedirler (Rekers, 2004).

Tanımlama ve taklit yoluyla, erkekler annelerinden öğrenemediklerini (nasıl erkek olacaklarını) babalarından öğrenirler. Erkek çocukluk çağından yetişkin erkeklığe geçiş zor bir süreçtir; erkekler büyüdükçe, annelerinin sağladığı rahatlatıcı kadın korumasından mutlaka ayrılmak zorundadırlar. Erkekler, erkeklerin nasıl sorumlulukları olduğunu, nasıl girişken ve kendi kendine yeterli olunacağını ve karşı cinsin üyeleriyle kabul edilebilir bir şekilde nasıl etkileşime girileceğini babalarıyla kurdukları etkileşimler yoluyla öğrenirler (Popenoe, 1996).

Kızlar babalarından erkeklerle nasıl ilişki kuracaklarını öğrenirler ve girişkenlik, başarı, bağımsızlık ve heteroseksüel güven ve yakınlık hakkında bilgi edinirler (Popenoe, 1996).

Olumlu katılımlı bir baba, kızlarına, onları sömürmeyecek yetişkin bir erkekten daimi bir sevgi ve saygı ilişkisi sağlar, böylece onlar için erken cinsel katılımdan ve diğer erkeklerle sömürücü ilişkilerden sakınmalarına yardımcı olacak bir güvenlik alanı sağlar ve onlara güven hissi verirler (Rekers, 2004). Tek ebeveynli evlerde büyüyen kızlar cinsel olarak aktif olmaya daha yatkındır ve onlara kötü davranan erkeklere karşı çok daha savunmasızdırlar (Rekers, 2004).

Kızları için bir cinsiyet-rol modeli olmak konusunda anneler oldukça önemlidir ve bu cinsiyet rolü gelişimi alanında annelerin daha büyük bir etkiye sahip oldukları görülmektedir (Mead & Rekers, 1979). Hart, DeWolf, Wozniak ve Burts (1992), çocukların eylemlerinin sonuçları hakkında çocukları ile mantık yürütürken gelişen, işbirlikçi akran davranışı gibi sosyal açıdan olumlu davranışların gelişiminde annelerin güçlü etkileri olduğu sonucuna varmıştır.

Anne ve babaların çocukların sağlıklı gelişimindeki önemine dair ezici üstünlüğü olan kanıtlara rağmen, profesyonel literatürde cinsiyetler arasındaki çizgileri bulanıklaştırmak ve çocuklarda olumlu sonuçlar almak için ne annelerin ne de babaların gerekli olmadığını iddia etmek için girişimlerde bulunulmuştur. Bu tür araştırma raporları, aktivist gündemleriyle giderek daha cesur hale gelmiştir; iyi bir örnek, Silverstein ve Auerbach'ın (1999) "ne annelerin ne de babaların çocuk gelişimi için gerekli olmadığını ve sorumlu babalığın çeşitli aile yapıları içinde meydana gelebileceğini" iddia ettiği "Deconstructing the Essential Father" makalesidir (s. 397). Makalenin yazarları, diğer ebeveynlik biçimlerinin olumlu çocuk sonuçlarına yol açtığı görüşlerini desteklemek için yumuşak tüylü, ağaçlarda yaşayan Güney Amerika maymunlarının yavru yetiştirme alışkanlıklarını kullanmıştır. "Marmosetler, belirli bir biyoekolojik bağlamda, birincil bakıcılar olarak babalarla optimal çocuk sonuçlarının nasıl elde edilebileceğini ve annelerin sınırlı katılımını göstermektedir" (s. 400). Görünüşe

göre Silverstein ve Auerbach hiçbir hayvan modelinin insan ailesine yaklaşamadığını ve bir çocuk yetiştirmenin bir marmoset yetiştirmekten önemli ölçüde daha karmaşık olduğunu fark edemiyor.

Dahası, bu yazarın görüşüne göre, bu tür araştırmaların yorumlanması ve savunularda kullanılması büyük ölçüde yanlılıktan etkilenmektedir. Çeşitli aile biçimlerindeki çocuklar arasında fark bulamayan mevcut çalışmaların birçoğunun, küçük örneklem boyutları, temsili olmayan ve kendi kendine seçilen örneklem ve sosyal istenirlik yanlılığına tabi olan öz-bildirime güvenme gibi belirgin sınırlılıkları vardır. Bu çalışmaların savunucuları genellikle bu sınırlılıkları küçümser ve hem erkek hem de kadın yetiştiricilere ve rol modellere sahip olmanın potansiyel önemini çoğunlukla düşünemezler (Schumm, 2010).

On yıllara yayılan kapsamlı araştırmalardan çocukların sağlıklı gelişimi için, annelerin önemi reddedilemez. Güncel araştırmalar, çocukların sağlıklı gelişimi için babaların önemine dair de açık ve ikna edici kanıtlar sağlamıştır. Kanıtlar, babanın yokluğunun sonuçları ve bunun sadece çocukların yaşamlarındaki ciddi zorluklarla değil, aynı zamanda toplumsal maliyetlerle de olan ilişkisi açısından da aynı derecede ikna edicidir. Daha az anlaşılır olan şey, “anne açlığının” sadece hayal edebileceğimiz sonuçlarıdır.

Sonuç

Araştırma açıktır: Anneler ve babalar optimal çocuk yetiştirme için gereklidir. Hart (1999), anne ve babaların çocukların sağlıklı gelişimine özgün, tamamlayıcı yollarla katkıda bulundukları sonucuna varmıştır. Parke’in (2004) son araştırmalara ilişkin incelemesi, annelerin, babaların ve çocukların “hem doğrudan hem de dolaylı olarak birbirlerini etkilediğine” dair kanıtları vurgulamaktadır (s. 365). Çift cinsiyetli ebeveynler-

den kaynaklanan cinsiyet tamamlayıcılığı, çocuklara mümkün olan en iyi ortamda gelişme fırsatı verir. Diğer aile biçimleri çocuklar için eşit derecede yararlı veya sağlıklı değildir ve önemli araştırmalar fiziksel ve psikolojik baba yokluğunun olumsuz etkilerini göstermektedir.

Cinsiyet tamamlayıcılığının çocuk yetiştirmeye katkısı, erkekler ve kadınlar arasındaki doğuştan gelen farklılıklara derinden bağlıdır. Harvard sosyoloğu Pitirim Sorokin (1956), tarihteki hiçbir toplumun evlilik kurumunu onurlandırmayı hiçbir zaman bırakmadığı ve çift cinsiyetli ebeveynlik yoluyla hayatta kaldığı sonucuna varmıştır. Geleneksel evlilik ve ebeveynlik, yaşamın anlamının yerine getirilmesine ve hem bireylerin hem de toplumun iyi oluşuna geleneksel olmayan biçimlerin yapmadığı ve yapamayacağı şekilde katkıda bulunur.

Cinsiyet tamamlayıcılığı ve çocuk yetiştirme konusunda *gelecek ve bilim aynı fikirdedir: Hem anneler hem de babalar çocuklar için en uygun gelişimi sağlar. Öncelik sırasına çocukların ihtiyaçları yerleştirilmelidir. Çocukların annesiz veya babasız olan ortamlara kasıtlı olarak yerleştirilmesi ne çocukların, ne ailelerinin ne de toplumun göze alamayacağı risklerle dolu olan kaygan bir zemin yaratır.*

Kaynakça

- Amato, P. R., & Rivera, F. (1999). Paternal involvement and children's behavior problems. *Journal of Marriage and Family*, 61, 375-384.
- Baumrind, D. (1982). Are androgenous individuals more effective persons and parents? *Child Development*, 53, 44-75.
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Adolescence*, 11(11), 59-95.
- Bern, D. J. (1996). Exotic becomes erotic: A developmental theory of sexual orientation. *Psychological Review*, 103(2), 320-325.
- Biller, H. B. (1993). *Fathers and families: Paternal factors in child development*. Westport, CT: Auburn House.
- Blankenhorn, D. (1995). *Fatherless America: Confronting our most urgent social problem*. New York, NY: Basic Books.
- Broughton, A. D. (2002, April 5). U. study says dads are important, too. *Salt Lake Tribune*, p. A1.
- Cabrera, N. J., Tamis-LeMonda, C., Bradley, R., Hofferth, S., & Lamb, M. (2000). Fatherhood in the twenty-first century. *Child Development*, 71, 127-130.
- Clark-Stewart, K. A. (1980). The father's contribution to children's cognitive and social development in early childhood. In F. A. Pedersen (Ed.), *The father-infant relationship: Observational studies in the family setting*. New York, NY: Praeger.
- Cromwell, N. A., & Leper, E. M. (Eds.). (1994). *American fathers and public policy*. Washington, DC: National Academy Press.
- Diener, M. L., Mangelsdorf, S. C., McHale, J. L., & Frosch, C. A. (2002). Infants' behavioral strategies for emotion regulation with fathers and mothers: Associations with emotional expressions and attachment quality. *Infancy*, 3(2), 153-174.
- Dorius, C. J., Bahr, S., Hoffman, J.P., & Harmon, E. L. (2004). Parenting practices as moderators of the relationship between peers and adolescent marijuana use. *Journal of Marriage and Family*, 66(1), 163-178.
- Furstenberg, F. F., Jr., & Harris, K. (1993). When and why fathers matter: Impacts of father involvement on the children of adolescent mothers. In R. Lerman & T. Ooms (Eds.), *Young unwed fathers: Changing roles and emerging policies* (pp. 150-176). Philadelphia, PA: Temple University Press.
- Gilligan, C. (1994). *In a different voice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Gottman, J. M., Katz, L. F., & Hooven, C. (1997). *Meta-emotion*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Greenberger, E. (1994). Defining psychosocial maturity in adolescence. In P. Karoly & J. J. Steffans (Eds.), *Adolescent behavior disorders: Foundations and temporary concerns* (Vol. 3, pp. 3-37). Lexington, MA.: D. C. Heath.
- Hamer, D., & Copeland, P. (1994). *The science of desire*. New York, NY: Simon & Schuster.
- Harris, K. M., Furstenberg, F. F., & Marmer, J. K. (1998). Paternal involvement with adolescents in intact families: The influence of fathers over the life course. *Demography*, 35(2), 201-216.
- Hart, C. H., DeWolf, M., Wozniak, P., & Burts, D. C. (1992). Maternal and paternal disciplinary styles: Relations with preschoolers' playground behavioral orientations and peer status. *Child Development*, 63, 879-892.
- Hart, C. H. (1999, November 14). Combating the myth that parents don't matter. Remarks delivered to the World Congress on Families, Geneva, Switzerland. Retrieved from <http://worldcongress.org/wcf2-hart.htm>
- Knight, R., & Daniel, S. (2005). *Homosexual adoption: Bad for children, bad for society*. Washington, DC: Family Research Council.
- Lamb, M. (1997). *The role of the father in child development* (3rd ed.). New York, NY: John Wiley & Sons.
- Masser, A. (1989). Boys' father hunger: The missing father syndrome. *Medical Aspects of Human Sexuality*, 9, 231-243.
- McLanahan, S., & Sandefur, G. (1994). *Growing up with a single parent*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mead, S., & Rekers, G. (1979). Role of the father in normal psychosexual development. *Psychological Reports*, 45(3), 923-931.
- Nord, C., Brimhall, D. A., & West, J. (1997). *Fathers' involvement in their children's schools*. Washington, DC: Office of Educational Research and Improvement, U.S. Department of Education.
- Parke, R. (1981). *Fathers*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Parke, R. (1996). *Fatherhood*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Parke, R. (2004). Development in the family. *Annual Review of Psychology*, 55, 365-399.
- Popenoe, D. (1996). *Life without father*. New York, NY: Mark Kessler Books.
- Pruett, K. D. (1987). *The nurturing father*. New York, NY: Warner Books.
- Pruett, K. D. (1993). The paternal presence. *Families and Society*, 8, 112-115.
- Rekers, G. A. (1995). *Handbook of child and adolescent sexual problems*. New York, NY: Lexington Books.

- Rekers, G. A. (2004). *Review of research on homosexual parenting, adoption, and foster parenting*. Retrieved from www.narth.com/docs/rekers.html
- Rossi, A. S. (1987). Parenthood in transition from lineage to child to self orientation. In J. B. Lancaster, J. Altman, A. S. Rossi, & L. R. Sherrod (Eds.), *Parenting across the life span: Biosocial determinants* (pp. 31-81). New York, NY: Aldene de Gruyter.
- Schumm, W.R. (2010). Evidence of pro-homosexual bias in social science citation rates and research on lesbian parenting. *Psychological Reports*, 106(2), 374-380.
- Shapiro, J. L. (1994, June). Letting dads be dads. *Parents*, 69, 168.
- Silverstein, L. B., & Auerbach, C. F. (1999). Deconstructing the essential father, *American Psychologist*, 54(6), 397-407.
- Sorokin, P. (1956). *The American sex revolution*. Boston, MA: Porter Sargent Publishers.
- Videon, T. (2005). Parent-child relations and children's psychological well-being. *Journal of Family Issues*, 26(1), 55-78.
- Wardle, L. (1997). The potential impact of homosexual parenting on children. *University of Illinois Law Review*, 3, 833- 920.
- Wilcox, W. B. (2007). The complementarity of motherhood and fatherhood: A tour de force of the relevant social science. In A. S. Loveless & T. Holman (Eds.), *The family in the new millennium* (Vol. 1, pp. 322- 331). Westport, CT: Praeger. Wiley-Blackwell. (2010, January 28).
- Do children need both a mother and a father? *ScienceDaily*. Retrieved from <http://www.sciencedaily.com/releases/2010/01/1001/21135904.htm>
- Wright, R. H. (2005). Attention Deficit Hyperactivity Disorder: What it is and what it is not. In R.H. Wright & N. A. Cummings (Eds.), *Destructive trends in mental health: The well-intentioned path to harm* (pp. 129-141). New York, NY: Routledge.
- Yogman, M. W. (1982). Development of the father-infant relationship. In H. E. Fitzgerald, B. M. Lester, & M. W. Yogman (Eds.), *Theory and research in behavioral pediatrics* (pp. 221-297). New York, NY: Plenum Press.
- Yogman, M. W., Kindlon, D., & Earls, F. (1995). Father involvement and cognitive/ behavioral outcomes of pre-term infants. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 343, 58- 66.

Erkeğin Kendi Cinsel Kimliğini Oluşturmadaki Katkısı

Joanna Szydłowska*

University of Security

Gdansk, Polonya

Jozef Szopinski**

Humanitas University

Sosnowiec, Polonya

* Joanna Szydłowska, 2015 yılında Lublin'deki Katolik Üniversitesi'nde Pawel Kawalec'in tez danışmanlığı ile felsefe alanında doktora yaptı. 2016 yılından bu yana Poznan'daki University of Security'de, Gdansk (Polonya) Sosyal Bilgiler Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Bilimsel ilgi alanları, insan cinsel kimliği ve aile bağları alanıyla ilgilidir. Bu makale ile ilgili yazışmalar şu adrese e-posta ile gönderilebilir: joanna.klaudia.szydłowska@gmail.com

** Jozef Szopinski, Polonya'nın Lublin Katolik Üniversitesi'nden Sosyal Psikoloji doktorasını kazandı. Ayrıca İsviçre'deki Institute for Living-Learning International'da grup eğitmeni olarak eğitim aldı. Uzun yıllardır psikoterapi ve yetişkin eğitimi alanıyla uğraşmaktadır. İşletme sahipleri ve yöneticileri, katipler, esnaflar, din adamları ve keşişler de dahil olmak üzere çeşitli profesyonel ve diğer insan grupları için dersler veriyor ve psikolojik çalıştaylar düzenliyor. Grup çalışmalarına ek olarak, zamanının çoğunu kendi memleketi Polonya sınırları içindeki ve dışındaki çeşitli üniversitelerde (özellikle Slovakya ve Ukrayna'da) öğretmenlik yaparak geçirmektedir. Polonya'da Marie Curie-Sklodowska Üniversitesi, Lublin Katolik Üniversitesi, Varşova Üniversitesi ve Rzeszow Üniversitesi ve Nowy Scicz'deki WSB-National Louis Üniversitesi'nde dersler verdi. Yakın tarihe kadar Poznan'daki Da Vinci Koleji'nde koçluk profesörüyüdü. *Creativity in Managers* (2007), *Parents' Bond and Creativity of Their Children* (2017) ve *Personal Development: True Stories* (2018) olmak üzere üç kitap yayınlamıştır. Şu anda Sosnowiec (Polonya) Humanitas Üniversitesi'nde profesördür. Bu makale ile ilgili yazışmalar ayrıca jszopinski@poczta.onet.pl adresine de gönderilebilir.

Bu makalede, erkek eşcinselliğini oluşturmada bilinçli belirleyici faktörün oynadığı rolün tanımlamasını ve analizini yapıyoruz. Eşcinselliğin belirleyicilerine işaret ediyoruz: bozulmuş aile ilişkileri, anne ile gizli erotik bir ilişki ve babanın zihinsel olarak ortadan kaldırılması. Aynı zamanda, bu ilişkinin temelinde, anne ile erotik bir ilişki içinde kalma iradesinin belirli bir bilinçli irade unsuru olduğunu fark ediyoruz. Görünüşte önemsiz, bazen sembolik olaylarda görüldüğü gibi anneye bu özel ilişkiyi sunuyoruz. Bu erotik ilişkiyi gün ışığına çıkarmanın, insanın kendisine ve çevredeki dünyaya dair algısını nasıl değiştirdiğini gösteriyoruz. Mevcut açıklama ve sonuçlar, Polonya'nın Lublin kentinde iki yıl boyunca terapiye katılan otuz yaşındaki Evlilik ve Aile Danışmanlığı Hizmetleri danışanı ile yaptığımız çalışmaya dayanmaktadır. Danışanı tespit etmeyi mümkün kılan tüm veriler kaldırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: eşcinsellik, Oedipus kompleksi, iç içe geçme, bozulmuş aile ilişkileri, farkındalık

Sigmund Freud, psikanalitik kişilik teorisinde, her davranışın birincisi bizden gizlenen (bilinçaltına bastırılan) ve ikincisi içsel bir karaktere sahip olan bir motivasyona sahip olduğuna dikkat çeker (Freud, 2003; Zimbardo ve Gerring, 2012, s. 578). Bu ifade, çevresel faktörlere atfedilen argümanlara muhalefet gibi görünebilir. Bu motivasyonlar babayla doyumsuz bir ilişki kurma ihtiyacının ve erkeklerin dünyasından dışlanmanın erkek eşcinselliğinin kaynağı olabileceğine işaret etmektedir. Bu, eşcinselliğe girerek babasıyla ilişkisini sağlamlaştırmayı

uman ergen bir çocukta yara açar. Bu nedenle bu teori ilişkisel ve çevresel faktörleri vurgular ve aile sisteminin unsurlarına işaret eder: baskın bir anne ve geri çekilmiş bir baba (Nicolosi, 2009).

Bu makalede, bir yandan, eşcinselliğin ilişkisel-çevresel belirleyicileri teorisinin bir revizyonunu yapmaya çalışıyoruz. Öte yandan, okuyucunun dikkatini çekmek ve istenmeyen bir eşcinsel yönelim oluşturma temeline de bir dizi kişisel kararın olduğu gerçeğini vurgulamak istiyoruz. Çalışmamızı danışanımız Stanislaw'ın motivasyonlarının bir analizine dayandırıyoruz. Kendisi babasını dışladığı bir ilişkide annesine yakın olmaya devam ediyor. Önceki makalemizde her şeyden önce eşcinselliği oluşturan faktörlere işaret ederken (Szopinski, 2017a), bu makalede bir adım daha ileri giderek, eşcinselliğin kökeninde bir şekilde bilinçli karar alma davranışının yer aldığını göstermek istiyoruz.

Stanislaw büyürken, annesiyle çok yakın bir ilişki içindeydi ve nihayetinde bir yetişkin olarak bile onu sık sık ziyaret etti ve bahçesini korudu. Hem kız hem de erkek kardeşleri var. Porno izleme ve gündelik fiziksel eşcinsel temaslarla bağlantılı kompulsif mastürbasyon karşısında kendini çaresiz hissetti. Kendisi üzerinde psikoterapötik çalışmaya başlama motivasyonu hem dini bir topluluğa ait olmasından hem de aktif bir Katolik olmasından dolayı dini bir tercihe dayanıyordu. Psikoterapötik seanslar birkaç kez ara verilerek iki yıl devam ettirildi. Son seanslardan biri onun için bir dönüm noktasıydı çünkü annesiyle arasındaki ince ve gizli erotik ilişki, onu dehşete düşüren bir rüyayla kendini gösterdi. Danışan, terapistin danışmanlık sağlama şeklinin sorununun kökenini anlamasına yol açtığını ve daha önce başlayan ve vazgeçilen tüm terapilerin aksine, bu terapistin annesiyle daha önce fark etmediği erotik ilişkideki çekiciliğini ortaya koyduğunu doğruladı.

Dikkat edilmesi gereken şey, makalemizin yalnızca danışanımızın ebeveyn ilişkisi ve duyguları hakkındaki algısına dayanmasıdır. Burada babanın algısını ve duygularını sunmuyoruz. Bu yüzden babanın argümanlarına başvurmuyoruz.

Erkek Cinsel Kimliğinin Oluşturulmasının Temeli Olarak Anneden Ayrılma

Cinsel kimliğin oluşumu her türlü rahatsızlığa karşı hassas olan uzun ve zor bir süreçtir. Cinsel kimlik oluşumunun en iyi bilinen teorilerinden biri, Freud'un Oedipus kompleksinin çözülmesine dayanan teorisidir. Temelinde babasının otoritesi, babasının bilgisi ve doğru davranış biçimlerine ilişkin bilişsel içeriklerle desteklenen bir erkek çocuğunun ahlaki prensiplerin belirlenmesinde babanın olumlu imajının önemli olduğu varsayımı yatmaktadır (Freud, 2014, s. 174). Bu teori, her şeyden önce feminist çevrelerde defalarca eleştirilmiştir (Coward, 1984; Mitchell 1993). Bununla birlikte, diğer cinsel kimlik teorilerinin de temeli olmuştur. Bunlardan biri Chodorov'un (1978) kültürel cinsiyet kimliği teorisidir.

Freud'un aksine Chodorov, babayla olan ilişkiyi değil, daha çok anneyle olan ilişkiyi cinsel kimliği geliştiren ilişki olarak kabul etmiştir. Ona göre, yaşamının erken aşamasındaki bir çocuk, annesiyle güçlü bir şekilde bağlantılıdır çünkü onun ihtiyaçlarını en iyi karşılayan odur. Dahası, gelişiminin erken aşamasındaki bir çocuk, ihtiyaçlarının annesinin ihtiyaçları ile aynı olduğuna inanır (Balint, 1982, s. 56 -57). Onun için ilişki, gebe kalma anından beri olduğu gibi doğaldır. Dahası, ilişkinin gebe kalma anından itibaren sürmesi, bir çocuğa annesiyle olan ilişkisinin her zaman gelişimin erken aşamasındaki kadar güçlü ve odak ilişkisi olacağına dair yanıltıcı bir inanç verir. Bu aşamada, ilişkide değişebilecek tek şeyin belki de çocuksu bir ilişkiden annesiyle partner olacakları bir ilişkiye dönüşmek olduğuna ancak ilişkinin gücünün veya

özel biçiminin değişmeyeceğine saf bir şekilde inanmaktadır. Bununla birlikte, çocuk olgunlaştıkça, annesiyle olan ilişkisi bozulmak zorundadır. Amaç, öncelikle, duygularının annesinin duygularından farklı bir şey olduğu, ihtiyaçlarının onun ihtiyaçları olmadığı duygusunu kazanmaktır. İkincisi, bu kopuş onda kendi ayrılığı ve annesinden bağımsız olduğuna dair duygularını oluşturur (Giddens, 2012, s. 131). Çocuğun bilincinde annesinden ayrı kalma süreci bazen acı vericidir. Bu, anne tarafından reddedilmek, incinmek ile eşdeğerdir ve eski ilişkinin belirli bir şekilde bozulması olarak görünür. Çocuğu belirsizlik, acı ve kayıp duygusunun olduğu bir dünyaya sokar (Balint, 1982, s. 56-57).

Bununla birlikte, Chodorov'un teorisine göre vurgulanması gereken şey, kendini çocuk ve anne arasındaki özel bağdan ayırma sürecinin erkeklerde ve kızlarda farklı bir şekilde ilerlemesidir. Kızlar, cinsel kimlikleri nedeniyle anneye daha yakın kalırlar ancak kız büyüdüğünde bir kız ile annesi arasındaki bağın kopmaması, başka bir kişiye (başka bir kadın veya erkek kimliğine) bağımlılıkla sonuçlanabilir. Bu psikolojik kural, erkek eşcinselliğinin görülme sıklığını daha fazla açıklamaktadır.

Erkek çocuklarının, anne ile olan tek ve eşsiz ilişkiden kurtulmaları için radikal bir ayrılığa ihtiyaçları vardır. Kadınsı olanı olumsuzlayarak erkekliklerini geliştirirler. Bu nedenle, yetişkin yaşamlarında, kendilerini, duygularını anlama ve kendi ilişkilerini kurma yeteneğini geliştirme pahasına aktiviteye, eyleme ve başarmaya daha yatkındırlar (Giddens, 2012, s. 131). Bir erkeğin hayatına çoğunlukla aleksitimi eşlik etmesinin nedeni budur (Yunanca'da, *lexus*, kelimeler; *timus*, duygular *demektir*). Deneyimlenen duyguların kelime veya tanımlarının olmaması, duyguları tanıma ve yapıcı bir şekilde üstesinden gelmede yetersizliktir (Wexler, 2008, s. 55).

Yukarıda bahsedilen ayrılığın anlamı, geçmişte geçiş törenleri (kabul törenleri) uygulanarak vurgulanmıştır. İlkel kültürlerde bu girişimler çok önemli bir psikolojik-sosyal rol oynamıştır (Wargacki, 2006, s. 283). Törenler, erkekliği bilinçli olarak oluşturmaya, bireyin cesaretini ve yiğitliğini geliştirmeye izin vermiştir. Bu törenler erkek bireyin iradesini güçlendirmiş, ona bir işlevsellik duygusu vermiş, karar vermeyi kolaylaştırmış ve en önemlisi, annesine duygusal bağımlılıktan kurtulmasını ve doğuştan gelen bir erkek olma ihtiyacını tatmin etmesini sağlamıştır. Sosyolojik açıdan, onu sosyal olarak bütünleştirmişlerdir ve sembolik açıdan, içinde yaşayacağı kültürel gerçekliği anlamasına izin vermişlerdir. “Ayrıca, son olarak, törenler erkekliğin tanınmasıdır, bir tür yol gösterici kutup yıldızıdır çünkü özgüvenin ve kaybolmanın sınırında, delikanlı olmanın ve bir erkek olmanın sayesinde yolumuzu buluruz” (Wargacki, 2006, s. 292).

Bu nedenle, erkekliğe girmek, kadınsı olandan ayrılmak, doğal bir şekilde, acı deneyimi, hatta biraz acı, terk edilmişlik ve yalnızlık duygusuyla birleştirilir. Bunun nedeni, büyüme ve her türlü gelişimin, bir acı tecrübesi ile biraz çabayla ona tahammül ederek, güvenli, sıcak ve bilinen alanı terk edip, gizemli, tehlikeli ve bilinmeyen alana girmesidir ki bu maskülenliğin bir çocuğa nasıl görüldüğünün resmidir. Çocuk ile anne arasındaki bağ gebe kalındığı andan itibaren oluşur. Bir çocuk doğduğunda, annesiyle (göbek bağı) bağlanır. Zaten var olduğu için onunla ilişki kurmak zorunda değildir. Babada durum farklıdır. Erkekliğin bir sembolü olarak baba, bu konfigürasyonda çocuğa farklı, ayrı, gizemli, şiddetli ve hatta yabancı biri olarak görünür. Onunla olan ilişki doğal bir şekilde oluşmaz ancak ilişkiyi inşa etmeyi gerektirir (Biddulph, 2015). Bununla birlikte, erkeklik oluşturma tek yolu budur ve uygun zamanda yapılmazsa, erkek kimliği oluştuğunda, yetişkin yaşamında böyle bir adam asla kendine güvenen, güçlü,

acıya dayanabilen, karar verebilen ve sonuçlarını alabilen biri olmayacaktır.

Bir erkek üreten bu ilk acı, *Skylark*'ta Kosztolanyi tarafından edebi bir şekilde anlatılır: “O zamanlar, on yaşında iken, en çok sevdiğim kişinin, dedemin öldüğünü görünce adam oldum. O günlerden beri aynı zamanda şairim, sanatçyım ve düşünürüm. Yaşayan bir erkekle ölü olanın arasında göze çarpan bir fark, ölümün sessizliğinde ifade edilen bir fark, bir şeyler yapmam gerektiğini fark etmemi sağladı. Şiir yazmaya başladım” (Kosztolanyi, 2007). Şüphesiz bu acı tüm yaşam için yeterli değildir. Bu nedenle *Yaşlı Adam ve Deniz* kitabında Hemingway, özü fiziksel çaba, ter, kas, ağrıyan vücut, çiğ balık ve yorgunluğa dayanan bir adamı tanımlar (Tyrmand, 1993, s. 186).

Bugün, erkek özelliklerinin oluşumunu kolaylaştıran çok açık bir koşul eksikliği vardır. Eskiden avcılık, savaş, sıkı fiziksel çalışma ve daha fazla mücadele vardı. Günümüzde bilgisayar dünyası, erkekliğin oluşumunda yardımcı olmamaktadır (Burdieu, 2001). Buna karşılık, kadınların dünyası giderek daha çekici hale geliyor.

Anneyle Gerçekleşme: Seçkinlik, İnfantilizasyon ve İdealizasyon

Danışanımız annesiyle olan ilişkisini duygusal yakınlık açısından tanımlamaktadır. Ona karşı gerçekten olumlu hisleri var. Onu şefkatli, hassas, sevecen, sıcakkanlı ve yakın olarak tanımlıyor. Ayrıca, danışanın annesine karşı olumlu duygularının, “maternal” (anneye ait) olan herhangi bir şeyin olumlu bir imajına dönüşmesi şaşırtıcı değildir. Annesinin ailesi de daha yakın ve “daha iyi” olarak algılanıyor, *bu da daha olumlu duygular uyandırıyor*.

Bu nedenle, burada Stanislaw'un annesiyle olan ilişkisinin babasıyla olan ilişkisine dair ters bir simetrisi vardır; annesinin çok olumlu bir imajına karşılık babasının çok olumsuz bir imajı söz konusudur. Dahası, danışan annesiyle olan bu ilişkiyi, bir bakıma seçkin olan “özel bir ilişki” olarak karakterize eder. Annesinin istisnai biri olduğunu ve duyguları ve sıcaklığı olan tek kişi olduğunu itiraf ediyor. Yani kendini annesiyle güçlü bir bağı olan biri olarak, “annesi tarafından sevilen, annesinin oğlu” olarak tanımlıyor. Alt başlıkta geçen kelimelerin her birini ayrı ayrı analiz edelim.

Seçkinlik

Danışanımız, annesiyle olan ilişkisinin türünün tek örneği olduğunu, sevgi ve karşılıklı anlayışla, hatta kaynaşmayla dolu olduğunu düşünüyor. Annesiyle arasında büyük bir ayrılık olmadığını belirtiyor. Aslında, bu benzersiz ve iyi bilinen ilişkiyi diğer kadınlara da aktarıyor.

Anne ve oğul arasındaki ilişkinin bu kadar özel bir duygusu iç içe geçme durumunda oluşur. Baba, bir nedenden dolayı, ya kendisini evlilik alt sisteminden çeker ya da eş tarafından aile sisteminden çıkartılır ve daha iyi biri onun yerini alır. Annesinin ihtiyaçlarını daha iyi ve daha yeterli şekilde karşılayabilen, aynı zamanda onun zihinsel partneri olan oğuldur (Szopinski, 2017, s. 97). Psikanalizde bu duruma “Oedipus kompleksi” adı verilir. “Danışanımızın annesiyle olan ilişkisinde, çocuğun duygularını annenin duygularıyla özdeşleştirdiği erken çocukluk dönemindeki ayrılık özelliği yoksunluğunun da unsurudur (Balint, 1982, s. 56). Bu nedenle, burada kalıcı olarak erken çocukluk döneminden kalma durumuyla ilgileniyoruz.

Böyle bir ilişkisel konfigürasyonda kalmak, danışanımızın belirli savunma mekanizmalarını benimsemesini gerektirir çünkü yukarıda bahsedilen ilişkide kalmak, (oğul-anne ilişkisinden dolayı) bilinçli düzeyde gerçekleşemeyen anne partnerinin rolünü tam olarak benimsemesine yol açacaktır (Kutter, 1998; Szopinski, 2017). Dahası, annesinden ayrılmayan bir çocuk, annesiyle olan ilişkisinin her zaman çocukluğundaki kadar yakın olacağına inanır (Balint, 1982, s. 57). Bununla birlikte, büyüdükçe, ilişkinin her zaman eksiksiz ve özel olması için, yetişkin bir kadın ve yetişkin bir erkeğin yakınlık özelliği aşamasına girmesi gerektiğini fark eder. Ancak çocuğun böyle bir düzenlemeye bilinçli olarak girmesi imkansızdır çünkü bu kendini annenin cinsel partneri rolüne kabul etmekle bağlantılı olacaktır. Bu nedenle böyle bir çocuk (anneyle yazılı olmayan bir düzenlemeye göre) “büyümeme” ve annesinin en iyi oğlu rolünde kalma kararını verir. Young ve Kloska (2012), çocuğun annesiyle olan bağının biyolojik gücünün değişebileceğini ve çeşitli güç dengeleri ile işaretlenebileceğini vurgulamaktadır. Bazı küçük şeyler, böyle belirli bir anne-oğul ilişkisinin ortaya çıktığını kanıtlayabilir. Sabit bir iş bulmak veya kalıcı olarak işsiz kalma sorunu, kalıcı ilişkilere girmeye isteksiz olmak veya (danışanımızda olduğu gibi) annenin yetişkin yaşına rağmen ona “Stas” demesine izin vermek örnek olarak verilebilir. Bu nedenle, çocuğun bebeksi programlanmasından kimin sorumlu olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Annesi mi? Babası mı? Yoksa her ikisi de karşılıklı bir anlaşmayla mı? Terapi sırasında danışan, kimlik kartındaki bu “Stanislaw” isminin küçültme eki (“Stas”) ifadesinin artık yaşına uymadığını fark etti. Karttaki özel girişin iki anlamı vardı: yetişkin biri (Stanislaw) ve çocuksu biri (Stas).

Bu durumda çocuk hem anne hem de kendisi tarafından bekleştirilir. Kendisinin büyümesine izin vermez, zihinsel ola-

rak, olgun biri olma özelliğinden (üretkenlik) yoksun küçük bir çocuk olarak kalır. Danışanımız da benzer bir durumdadır.

İdealizasyon

Bu konfigürasyonda infantilizasyon her zaman annenin idealizasyonu ile bağlantılıdır. Danışanımızın algısına göre, annesi ideal biri, en iyi ve en kadınsı olanın kişiselleştirilmesi olan bir tanrıça olarak algılanır: dindarlık, alçakgönüllülük ve sıcaklık. Danışanımızda bu imaj o kadar güçlüdür ki annesinin hayatında sahip olduğu resmin doğru olmadığını kanıtlayan gerçekleri kabul etmekte zorlanır.

Ailesini ziyaret ederken ebeveynlerini cinsel ilişkiye girerken hayal edemediğini düşündü. Kardeşine, düğünden önce gebe kalındığı gerçeğini anlayamıyor, kavrayamıyor ya da kabul edemiyordu. Tarihler böyle olduğunu açıkça gösterse de annesi çok dindar, çok iyi olduğu için o bunu anlayamıyor çünkü bu durumu ona yakıştıramıyor. Düğünden önce seks yapmış olması mümkün değildir. Babasını anlayabiliyor ama annesini anlayamıyor. Bunun olması nasıl mümkün olabilir? Bu onun için düşünülemez bir şey.

Danışan, annesiyle olan ilişkisindeki özel konumunu korumak için, ebeveynlerinin cinsel ilişkiye girme olasılığını zihinsel olarak yasaklar, kontrol eder ve buna izin vermez. Bunu, “annesini için babasından daha iyi bir partner olma” konusundaki inancını korumak için yapıyor. Eğer anne ve babası arasında seks olduğu gerçeğini kabul etseydi, babasının eşiyle (danışanın annesi) olan ilişkisinde onun üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalırdı. İtiraf ettiği gibi, babasından daha iyi bir partner olabileceğine ve annesine soğuk babasından daha iyi şefkat gösterebileceğine ikna olmuştur.

Bununla birlikte, kendisinin bebekleştirilmesi (infantilizasyon) ve annesinin idealleştirilmesi sadece savunma meka-

nizmalarının yapısını gösteriyor çünkü anne-oğul ilişkisinin temelinde, anne sevgisi ve anneye itaat kılıfı altında incelikle gizlenmiş erotik ilişki vardır. Danışanın kendisinin de belirttiği gibi, eğer evli olsaydı, karısı ikinci sırada olurdu. Aynı zamanda, potansiyel kız arkadaşına çiçek vermekten utanacağını fark ediyor ancak annesine sorunsuz bir buket gül sunabilir.

Danışanımız sadece annesine bir kadın gibi davranmakla kalmaz, aynı zamanda kendini tamamen adadığı bahçesini de geliştirebilir. Yılda birkaç kez, ebeveynlerinin bahçeyle ilgilenmek için yaşadıkları yere birkaç saatlik bir yolculuk yapar. Bahçenin hem psikanalitik hem de İncil yorumunda erotik bir ilişkinin bir metaforu olduğuna dair kendisinin hiçbir şüphesi yoktur.

Bilinçdışında bahçeyi tanrıça olarak annesi için baktığı ve yetiştirdiği bir alan olarak algılar. Danışan, bunun açıkça imkânsız olan *erotik ilişkinin "ikame" bir biçimi* olduğunu keşfediyor. Annesi için yetiştirilen bahçenin konusu ortaya çıktığında, danışan yansımalarını paylaşıyor; kendisinden büyük bir kadınla mı yoksa aynı yaştaki biriyle mi seks yapmayı tercih edeceğini bilemez. Seksten kaçıyor çünkü seksi sadece annesiyle ilişkilendiriyor. Ama ensest bir ilişki kurmayacağından, bir kadınla seks yapma konusunda engelleme yaşıyor.

O anda, aksi halde iyi davranan danışan, bu düşünce çizgisini olumsuzlama özgürlüğünü ele alıyor ve terapistle alışılmadık derecede kaba bir şekilde karşı çıkıyor. Bununla birlikte, bu kaba biçim, olumlu bir işaret olarak anlaşılabilir çünkü danışan ergenlik yıllarında anksiyete hissetmiş ve sigara içerek veya kaba kelimeler kullanarak erkekliğini ortaya koymaya çalışan akranlarına katılması imkânsız olmuştur.

Bununla birlikte, oldukça uzun bir duraklamadan sonra, danışan seansa tekrar geliyor çünkü annesiyle ilgili gördüğü erotik bir rüyadan korkuyor. Rüyasında ailesiyle birlikte bir ormandadır. Belli bir anda, annesiyle birlikte aşmak istedikleri bir

engeli fark eder. Onu geçmeye başladıklarında, danışanımızın annesi ona erotik bir şekilde görünmeye başlar; kışkırtıcı bir şekilde (siyah) fileli çorap ve siyah bir mini etek giymiştir. Bir porno filmde oynamış gibi görünüyordur. Dahası, boynunda danışanımız tarafından tutulan tasmalı siyah bir yaka vardır. Rüyasında annesi ona boyun eğmiş gibi görünüyordur. Danışanın da belirttiği gibi, bunun bir rüya olduğunu anlayınca hemen uyanmış ve dehşete düşmüştür. Terapistle yaptığı bir konuşmada, rüyanın annesiyle erotik bir bağı olduğunu fark etmesini sağladığını ve bağı oluşturan kişinin annesi değil kendisi olduğuna dikkat çekti.

Danışanın rüyasını seansta anlatması oldukça uzun zaman aldı. Önceki haftalık seans programına katılmamaya başladı ve sonra terapistle seks bağımlısı bir grupta çalışmaya başladığını bildirerek, bir buçuk aydır porno izlemeye bağlı kompulsif mastürbasyondan kurtulduğunu neşe ve gururla söyleyip seanslara gelmeyi bırakmaya karar verdi. Burada annesiyle olan ilişkilerindeki önceki ince ve gizli erotizmin açığa çıkarılmasının çok zaman aldığı da dikkat çekmektedir. Bunun nedeni, onun seçkinlik, infantilizasyon ve idealizasyon ile kuşanmış olmasıydı.

Çeşitlilik Gösteren Babanın Değer Kaybetme Şekilleri

Erkek çocuk ve anne arasında bilinçsiz bir erotik ilişki durumunda, baba oğluna soğuk, müdahaleci veya gerçekten gereksiz biri olarak görünür. Bu nedenle, danışan babasının başarılarından memnun olamaz veya ailesinin iyi veya güzel olduğunu kabul edemez. Bu düzenlemede sadece babayı değil, “babaya ait” olan her şeyi inkâr etme ihtiyacı vardır. *Danışanın algısına göre, baba, ilgili, sevecen, şefkatli veya sıcakkanlı olmadığı için annenin tam tersidir. O ve ailesi duygusal olarak mesafelidir. Onun ailesi de daha kötü görünmektedir.*

Burada açıkça görülmektedir ki danışanın baba tarafından gelen herhangi bir şeyi almasının zor olduğu, hatta bunun da ötesinde, babadan gelen herhangi bir şeyin iğrenmeye neden olduğu ve aptalca olduğu görülmektedir. Babadan gelen her türlü bakım ve yardım bile aptalca ve sinir bozucu olarak algılanır.

Danışanımızda bu öfkenin bilinçdışı bir karakteri vardır, bu da onun sözleriyle doğrulanır. Babasıyla arasında görünmez bir duvar olduğunu hissederek. Duvarda bir boşluk görmesine rağmen içinden geçtiğini hissetmiyor. Babasıyla olan ilişkisinde çok net, bilinçsiz bir çatışma ortaya çıkıyor. Babasıyla aralarındaki bu çatışma nedeniyle sürekli tartışmalar yaşanıyor. Babanın her şeyi en iyi bildiği inancı danışan için sinir bozucudur.

Stanislaw ile babası arasında cereyan eden çatışma, babasının ona her konuda karşı çıktığı, hayatını zorlaştırdığı, engellediği, düşman, despot ve hatta rakibi olduğu inancıyla “körüklenir”. Dahası, danışan babası tarafından sevilmediğini hissederek. Ayrıca, babasını takip etmek için “bir fırsatı” olduğunda, annesinin gösterme şekline kıyasla bir “sevgi eksikliği” olduğu nedeniyle onu *reddettiğini* fark eder.

“Psikanalitik gelenekte babaya karşı bir düşmanlık genellikle çocuğun fantezilerinden, kendi babası olmasından kaynaklanır çünkü başkasının kendi hayatını başlattığı gerçeğini kabul edemez” (Dybel, 1999, s. 168). Bu nedenle, burada önemli olan mutlak, genel, soyut bir anlamda sevgi eksikliği değildir; bu, tipik bir anneyi sevmeye yoludur. Danışan, annesi gibi sevgisini göstermediği için babası tarafından sevilmediğini hissederek. Bu yüzden babasını “zihinsel” olarak reddetmek gibi bilinçsiz bir seçim yapar.

Bununla birlikte, çocuğun babayı reddetme kararı, sistemin her unsurunun uygun bir alt sisteme (kardeşler, eşler, çocuklar) ait olduğu bir aile sisteminde meydana geldiği için, unsur-

lardan birini sistemin kenarına itmek, onu hâlâ içinde bulunan unsurlarla doldurmanın ani reaksiyonuyla sonuçlanır. Babayı sistemin dışına itmek, kaçınılmaz olarak rolünü sistemdeki başka bir unsurla değiştirmesine yol açar. Çoğu zaman bu rol, annenin partneri rolünü oynamaya başlayan çocuk tarafından alınır. Bu, anne tarafında aşırı korumacılık ve çocuk için özerklik yoksunluğu ile bağlantılı olacaktır (Szopinski, 2016, s. 17).

Şekil. 1 Sanatçı Arkadiusz Andrejkow tarafından ambar duvarına çizilen resim; (Jaslo, Polonya), Özel koleksiyon

Şekil 1 bunu uygun bir şekilde göstermektedir. Çocuk babasının değerini düşürür ama aynı zamanda bir aile sisteminde onun yerini değiştirir. Dolayısıyla iki görevi vardır: biri, çocuk olarak ve ikincisi, annesinin partneri olarak.

Ebeveynler Arasındaki Bozuk İlişkinin Sonuçları

Bir an için psikoloji alanından edebiyata geçelim. Buenos Aires'te yaşayan tanınmış Polonyalı yazar Gombrowicz, bunu iki eserinde yazar (Ryback, 2001): “İyilik dolu bir evde doğdum ve büyüdüm.” Ama aynı zamanda ilk eserlerinden birinde, kahramanına “Belki de aile hayatımızdaki tek kusur, babamın annemizden nefret etmesiydi “ dedirtiyor.

Baş kahraman, algısını, babasının ve annesinin gelecekteki varlığı için iş birliği yapması gereken temel eylem olarak yeniden yapılandırmaya çalışır. Kendisini üretkenliğe zorlayan

babasını, dişlerini gıcırdatarak, yüzündeki iğrenme ifadesiyle, tüm doğal tepkilere karşı bir ve tek kez hayal eder. Annesi babası için iğrenç bir konudur.

Daha sonra kahraman, annesinin de soylu olduğunu fark eder, ancak bu farklı bir anlamdadır, yoksul bir aristokrat olan babasının zengin bir bankacının kızıyla evlenmiş olduğunu anlar. Böyle bir bilgiye sahip olmakla, sadece psikolojinin değil, bedenin de birbirine düşman olan ırkları temsil eden ebeveynleri için savaş alanı haline geldiğini zaten anlamıştır. Bu nedenle kahramanımız şu sorunun cevabını arar: O kimdir? Siyah bir erkek ve beyaz bir dişi tarafından dünyaya getirilen bir sıçan ne renktir? Gri mi? Benekli mi? Sonunda, kendisini renksiz bir sıçan olarak tanımlar, bu da sanki kimliği olmayan bir adam tarafından verilmiş sembolik bir karar olduğu anlamına geliyordur. Anne ve babasının ırkları onda avantaj sağlamamıştır. Ayrıca, eserlerinde heteroseksüel ve eşcinsel davranışlarını anlatır (Ryback, 2001, s. 48-54).

Anne ve baba ile olan bu bozulmuş ilişkiler bir takım karakteristik davranışlar oluşturmaktadır. Bunlardan ilki, engellenmiş bir psikolojik gelişim ve bir işe başlama veya kişinin eğitim düzeyine uygun iş bulma zorluğudur. Ayrıca, ebeveynlerin desteğinin kalıcı olarak kullanılması da söz konusu olabilir. Ortaya çıkan diğer davranışlar arasında bir kadınla erotik temas kuramama ve bu konuda kaygı duyma olabilir. Danışanımız tüm hayatı boyunca bir kadınla sadece bir uzun süreli ilişki kurabildi ancak kendisinden çok daha yaşlıydı. Bu ilişki, dostane, anaç ve biraz da terapötik bir ilişkinin karışımıdır. Anneyle bilinçsiz bir erotik ilişkinin bu versiyonunda seks dürtüsü, pornografi, kompulsif mastürbasyon ve ara sıra eşcinsel fiziksel temaslara ikame bir formda gerçekleşir. Burada meydana gelen suçluluk duygusu, birçok dindar öğeyi taşımakla kendini gösteren “kutsanmış dindarlık” ile denge-lenir (bir seansta on tanesine eriştik). Davranış seçimindeki sorumluluğunu, kendisini kendi kararlarını verme hakkından

mahrum bırakarak, azizlerin koruması alanına kaydırmaya mı çalışıyor?

Genellemek gerekirse, bireyler tarafından seçilen bu iki farklı paradigmanın başkalarıyla ilişkilerini karakterize ettiğini varsayabiliriz. Danışanımız ikisini de seçti. Babayla olan ilişkisinde, sıkı savunma (stonewalling) denilen ilişkiyi seçmiştir. Anneyle olan ilişkisinde bağ kurma ilişkisini seçmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, babasına karşı olan duyguları açıkça olumsuzdu. Mecazi anlamda, danışanımız bu ilişkiyi kalın, siyah renklere boyar. Babası ortada yoktu ancak oğluna yardım etme girişimlerinin tümü oğlu tarafından reddedildi ve olumsuz olarak tanımlandı. Burada babanın bir ilişki kurmaya çalıştığına, aktif olduğuna, oğluna açık olduğuna, inisiyatif aldığına dair kanıtımız var ancak karşılaştığı şey kendi oğlu tarafından inşa edilmiş bir duvardır.

Ancak, başlangıçta da belirtildiği gibi, baba ve oğul arasındaki ilişki hakkında bilinen her şey sadece oğlun bakış açısından mevcuttur. Bu nedenle, baba-oğul ilişkisinin tanımı zayıftır çünkü herhangi bir reddetme eylemi, hiçbir şey inşa etmediği için inşa etme eyleminden daha zayıf olmak zorundadır. Reddetme eyleminin, anneyle birlikte inşa etme eylemini doğruladığı fark edilmelidir. Danışanımız bunu olumlu, sıcak, ince ve farklı renklerle dolu ve neredeyse ideal olarak değerlendirir. Bu ilişki canlıdır, oğlunun fantezilerinde inşa edilir ve genişletilir. Ancak bu iki ilişki örüntüsünde oğlun rolü empoze edilmemiştir. Oğul bir seçim yapar. Hangi ilişkinin kurulacağına ve hangi ilişkinin reddedileceğine veya yok edileceğine kendisi karar verir.

Şimdi en önemli soruyu sorabiliriz: danışanımız bu ilişkileri otomatik olarak mı, bilinçsizce mi yoksa bilinçli olarak mı geliştiriyor? Cevabı netleştirmek için karar verme eylemlerinden birini analiz ediyoruz. Öğrenciyken, erkek kardeşinin ebeveynlerinin düğününden sonra “çok hızlı” doğduğunu

keşfetti. Böylece, gerçeği analiz eder ve sonucunu reddeder. Kendi kendine şöyle der: “Dindar annemin düğünden önce seks yapması imkansızdır. Bunu sadece babamdan bekleyebilirdim.” Bu anda, her ikisi hakkında da farklı bir ahlaki değerlendirme yaparak, bu yaygın anne-baba eylemini analiz etmeye başladı. Oğlunun davranışı bu durumda bilinçli mi yoksa bilinçsiz midir? Önceki analiz, danışanın eşcinsel yöneliminin bu üç bileşenini şekillendirmede bilinçli bir rol aldığını göstermektedir (ebeveyn bağının olumsuz değerlendirilmesi, babanın değer kaybı, anne ile erotik bir ilişki kurma). Bu gerçeği açıklamak için, farklı bir alandan bir analogi kullanabiliriz. Genç bir çift bilinçli olarak bankadan kredi almaya karar verdiğinde, bu bilinçli bir karar verdikleri anlamına gelir. Ama sonuçlarının gerçekten farkındalar mıdır? Aynı şey eşcinsel bir yönelim inşa ederken de olabilir. Bu nedenle, eşcinsel yönelim için kurucu olan bu unsurların bilinçli olarak inşa edilmesi, hepsinin bir sentezinin eşcinsel yönelime neden olabileceğinin farkındalığıyla eşdeğer olmak zorunda değildir. Bu, yani bu yapının nasıl eşcinsel bir yönelime neden olabileceğini açıklamak psikoterapistin rolüdür.

Burada, Freud’un bilinçli ve bilinçdışı arasındaki ilişkileri anlamasının temelinde yatan aynı ikilemi görüyoruz. Freud bu ikilemi hiçbir zaman teorik düzeyde çözememiştir ve bu nedenle çalışmalarında hem ilkinin hem de diğer yaklaşımı destekleyen argümanlar bulabiliriz.

Bir yandan, bilinçdışını, nihayetinde azaltıldıkları bilinç düzeyinde meydana gelen tüm süreçlerin ve fenomenlerin nihai temeli olarak kabul eder. Öte yandan, bilinçdışındaki olanı kişinin bilincine getirmeyi, psikanalitik terapinin temel amacı olarak kabul eder, bu da sessizce bilişin nihai ölçüsünün bilinçdışı değil, bilinç olduğunu varsayar (Dybel, 2001, s. 97).

Sonuç

Seansın ayrıntılı bir analizi, literatürde açıklanan erkek eşcinselliğini oluşturan unsurları göstermek için çok yardımcı olmuştur: oğlun anneden ayrılmaması, babanın reddedilmesi ve çok belirsiz formda olabilecek olan anne ile ilişkinin bilinçsiz bir şekilde aşındırılması. Ancak bu, annenin her zaman oğluna kur yapmak zorunda olduğu anlamına gelmez. Aksine, seçkinlik, infantilizasyon ve idealizasyon ile karakterize edilen oğul ve anne arasındaki bu bağda, fantezilerindeki oğul bazen ilişkiyi erozyona uğratar. Bu durum tek bir fiilden kaynaklanmamaktadır. Bu makalede, tam olarak gerçekleşemese de eşcinsel yönelime giren çocuk tarafından etkili bir şekilde engellenmesi gereken, çocuk ve annenin erotik iç içe geçme modelini oluşturan bu tür küçük içsel eylemlerin bir dizisini göstermeye çalışıyoruz. Benzer şekilde, daha önce öğrenilen tepki verme paradigmasını dönüştürmek için bilinçli kararlar alınır.

Uzun süreli bir psiko-terapötik ilişki sırasında, esasen iki karşıt eğilim fark edilebilir:

- (1) Başlangıçta babaya yönelik olumsuz duygular ön plana çıkmaktadır. Mecazi anlamda konuşursak, bu duygular dolu bir bardağı taşıırırlar. Anne ile erotik ilişkiler içeren “ideal” ilişkiler, bardağın en alt kısmında birçok katmanla örtülüdür. Bunları ortaya çıkarmak bazen danışan için şok edicidir ve ağırına gidebilir veya terapötik teması bile kırabilir.
- (2) Danışanın mevcut aile ilişkilerini adlandırmasına ve anlamasına izin veren terapötik çalışma, dürtüyü tatmin etmenin duygusal olarak öğrenilmiş yollarını otomatik olarak değiştirmez. Önceki iç paradigmayı yeniden inşa etmeyi gerektirir. Danışanımız da aynen böyle düşünüyordur.

Bu paradigmanın yeniden inşası ile ilgili bazı önerilere işaret edilebilir:

- (1) Yorgunluğa bu kadar büyük bir önem atfetmeyin. Danışan bunu yaptığında, işlevselliği artar ve küçük bir çocuğun kaynakları üzerinde çalışır. Küçük bir çocuk her şeyle başa çıkacak kadar güçlü değildir. Acıya ve rahatsızlığa karşı çok az toleransı vardır. Bununla birlikte, kendisini psikolojik yorgunluk durumuna, yani hoş olmayan, iyi yapılmış bir işin sonucu olmayan bu yorgunluğa getiren kişinin kendisi olduğunu anlamak önemlidir. Bu, kendi kendini tatmin etmeye, eşcinsel pornografiye ve mastürbasyona açılan bir kapı olan yorgunluktur. Birey yorgunluğa bu kadar büyük bir önem verdiğinde kendine acır, kendini yorgun bir çocuk yapar. Olmak istediği kişinin, onun kendi kararının bir sonucu olduğu gerçeği, onun için önemli bir keşifti. Ya eşcinsel yönelimi olan yorgun bir çocuk ya da istediğini yapan ve günlük yaşamın ve görevlerin getirdiği zorluklarla başa çıkabilecek güce sahip heteroseksüel bir yetişkindir.
- (2) Gelecekte korktuğunda, kendisi üzerindeki gücü yine küçük bir çocuğa verir. Burada önemli olan, karanlıkta bir ormanda yürümekten korkması, örneğin karanlık korkusu gibi gerçek bir korku değildir. Önemli olan “Yapamam, başa çıkamam, çok güçsüzüm, başıma ne gelecek, birilerinin benimle ilgilenmesine izin verin...” inancıyla ifade edilen bir korkudur. Fakat heteroseksüel bir erkek olarak istediğini yapar ve kararlarının efendisi olan kendisidir, buna kendi yönelimi de dahildir. Ona göre bu, eşcinsel yöneliminden kurtulduğunun, özgür bir erkek olarak yaşadığının ve mastürbasyon yapmak ya da porno izlemek zorunda olmadığının onayıdır çünkü cinselliğini kontrol edemeyişinin sebebi yönelime karar vermesinden daha güçlüdür. Bir çocuk için

bunu taşımak çok ağır bir durumdur ama bir erkek için değil. Danışan, heteroseksüel bir erkek olarak, cinsel perhiz yoluyla kendisini sadece heteroseksüel bir erkek olarak onaylamak ister. On yıllar boyunca bunu yapamadıysa ve şimdi yapabiliyorsa, bu sadece heteroseksüel bir erkek olduğu anlamına gelir ve başka kimse değildir. Onun için bu, terapisinin sona erdiğine dair yeterince iyi bir onaydır.

- (3) Bu sayede beden duruşunu da kontrol edebilir. Bir sandalyede veya koltukta oturduğunda, biriyle konuşurken, ayaklarını sık sık altına çeker ve sadece ayak parmaklarıyla yere dokunur. Kendisini rahatsız eden bir pozisyonda oturur. Sözlü olmayan bir şekilde, bazı nedenlerden dolayı rahatsız bir şekilde yaşadığını ve gerçek bir durumda kendi başının çaresine bakamadığını başkalarına bildirir. Davranış paradigmasındaki bir değişiklik, bu tür önemsiz görünen davranışlara dikkat ederek ve bunları onun için, daha rahat bir pozisyonda oturmasını sağlamak gibi değiştirerek gerçekleşir. Bu, nasıl oturduğu ve onunla iyi hissedip hissetmediği hakkında belirli bir bilinçli kararla ilgilidir. Nasıl oturduğunun farkında olmak, beden duruşunu yönlendirmesine izin verir; ona bu konuda karar verme gücü verir. Gücünü yeniden yönlendirmesini sağlar. O andan itibaren, programını belirleyen ve onu değiştiren, odur. Onu yönlendiren, program değildir.

Ayrıca bu aşamada çaresizlik ortaya çıkabilir. Danışan, durumunun umutsuz olduğunu, çok fazla şeyin değiştirilmesi gerektiğini söyleyebilir; yeni bir düşünme yapısına, bakışa, davranışlara, tepki verme şekline ve yeni duygulara ihtiyaç duyar. Ancak unutulmamalıdır ki “yapılamaz, çok zor” tutumu, birisinin ya da bir şeyin onun için sorunu çözmesini bekleyen tipik bir küçük çocuk tutumudur.

Burada, tek tanrılı dinlerde insanlığın gelişiminin sınırladığını öne süren postmodernizmin tipik ve yaygın olan bir düşünce eğilimini belirtmekten kaçınamayız (Wielgus, 2000). Postmodernist insan anlayışı, kişinin cinsiyetini değiştirmek de dahil olmak üzere seçim özgürlüğü üzerinde büyük bir vurgu yapmaktadır. Paradoksal olarak, eşcinsel yönelimin terk edilmesi durumunda bu olasılığı görmemektedir. Ancak yönelimi belirleyen faktörlerin belirlenebilmesi durumunda (Szopinski, 2017) cinsel yönelime ilişkin aktör olasılığı bulunmaktadır. Ancak eşcinsel yönelimi oluşturan faktörler gizliyse, bir erkeğin aile içi etkileşiminde sorunlar olması hayli muhtemeldir.

Kaynakça

- Biddulph, S. (2015). *Mfcskosc* [Manhood], Ebury Press.
- Burdieu, P. (2001). *Masculine Domination*. Palo Alto, CA; Stanford University Press.
- Chodorow, N. J. (1978). *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley: University of California Press.
- Coward, L. (1984). *Female Desire*. London: Paladin Press.
- Dybel, P. (2001). Swiadome-nieswiadome [Conscious-unconscious], [in:] *Literatura i psychoanaliza* [Literature and psychoanalysis], Dziekanowski Cz. (red.). Zaklad Psychoanalizy i Mysli Humanistycznej Publishing, pp. 97-112.
- Dybel, P. (1999). Swiat podwojony [Double World], [in:] *Psychologia literatury* [Psychology of literature], Dziekanowski Cz. (red.). Zaklad Psychoanalizy I Mysli Humanistycznej Publishing, pp. 167-176.
- Giddens, A. (2012). *Socjologia* [Sociology]. Warszawa: PWN.
- Grygielski, M. (2008). Znaczenie postaw os6b doroslych wobec wlasnego rozwoju. [The importance of attitudes of adults towards their own development], [in:] A. Bulzak, *Kapital intelektualny os6b aktywnych zawodowo* [Intellectual capital of professionally active people]. WSB Nowy Sc!cz, s. 101-113.
- Freud, S. (2014). The dissolution of the Oedipus Complex [in:] J. Strachey (red.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud*, 19, 171-180, (Original work published in 1924), <http://www.pepweb.org/index.php>
- Huntington, S. P. (2000). *Zderzenie cywilizacji i nowy ksztalt ladu swiatowego* [The clash of the civilisations]. Warszawa: Wydawnictwo Literackie Muza.
- Kosztolanyi, D. (2011). *Skylark* [Ptaszyna]. New York Reviews Books.
- Kutter, P. (1998). *Modern Psychoanalysis*. Gdansk: Gdanskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Lowental, U. (1988). *Spezielle Problem mit psychosomatisch Gestoerten Patienten* [Special Problem with Psychosomatically Blown Patients] [in:] P. Kutter, R. Paramo-Ortega, P. Zegermann, *Die psychoanalytische Haltung* [Psychoanalytic Attitude] (pp. 349-373). Verlag Internationale Psychoanalyse Miinchen-Wien.
- Mitchell, S. A. (1993). *Hope and Dread in Psychoanalysis*. New York: Basic Books.
- Nicolosi, J. (2009). *Shame and Attachment Loss* [W styd i utrata przywic!zania], Warszawa: Wydawnictwo Mateusza.

- Rybacz, M. (2001). Gombrowicz's primary objects, [in:] Cz. Dziekanowski, *Literatura i psychoanaliza* [Literature and Psychoanalysis], Białystok 2001, Zakład Psychoanalizy i Myśli Humanistycznej, pp. 48-54.
- Szopinski, J. (2016). Family determinants of homosexuality. *Journal of Human Sexuality*, 8, 38-60.
- Szopinski, J. (2017). *Wifi rodziców a kreatywność dzieci* [Family Bond and Creativity of Children]. Warszawa: CeDeWu.
- Von Balint, A. (1982). Liebe zur Mutter und Mutterliebe [Love for mother and mother love] [in:] P. Kutter, *Psychologie der Zwischenmenschlichen Beziehungen* [Psychology of Interpersonal Relations] (pp. 43-63), Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Tyrmand, L. (1980). *Dziennik 1954* [Notebook 1954]. London: Puls Publications.
- Young, J.E., & Klosko, J. S. (2012). *Reinventing Your Life. The Breakthrough Program to End Negative Behavior . . . and Feel Great Again* [Program zmiany sposobu życia], Zielone Drzewo Publishing. Instytut Psychologii Zdrowia PTP, Warszawa.
- Wargacki, S. A. (2006). Rytuały inicjacyjne na Wyspie Menstruujących Myzyczyn [Initial Rituals on the Menstruating Men's Island] [in:] M. Filipiak, M. Rajewski (red.), *Rytuał. Przeszłość i teraźniejszość* [Ritual. Future and Presence], Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Wexler, D. B. (2008). *On ma depresję* [Is He Depressed Or What?]. Gdańsk: Abwero Publishing.
- Wielgus, S. (2000). Postmodernizm jako współczesne wyzwanie wobec podstaw kultury euroatlantyckiej i chrześcijaństwa [Postmodernism as a contemporary challenge to the foundations of Euro Atlantic culture and Christianity] [in:] *Tertio millennio adveniente. U progu trzeciego tysiąclecia* [Tertio millennia adveniente. At the beginning of the third millennium]. Lublin, s. 339-354.
- Zimbardo, P., & Gerring, R. (2012). *Psychologia i życie* [Psychology and Life]. Warszawa: PWN.